

книжечка для дамської сумочки

Галина Бабич

ТЮТІ

Видавництво "Дуліби" висловлює щирю
подяку Ользі Олександрівні Яценко
за фінансову підтримку цієї серії

ДУЛІБИ
БЕТА®
п р е с

Книжечка для дамської сумочки

Серія заснована в 2006 році

Галина Бабич

ТЮТІ

Повість і оповідання

Київ
Дуліби
Вета-Прес
2007

УДК 821.161.2-3
ББК 84.4.Укр.6-44
Б 12

Художник серії Костя Сачек

Бабич Г.

Б 12 Тюті: Повість і оповідання. – К.: ПП „Дуліби”, ВД “Вета-Прес”, 2007. – с. (Серія „Книжечка для дамської сумочки”)

ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)

ISBN 978-966-8910-37-1

Студентське життя, навчання, розваги, непрості міжособистісні стосунки... Цікаво подивитися на це очима літньої людини й ніби знову опинитися у свій юності. Цікаво буде і читачеві, адже герої і події – справжні. А місце дії: Київський університет, початок 60-х років.

УДК 821.161.2-3
ББК 84.4.Укр6-44

ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)
ISBN 978-966-8910-37-1

© ”Дуліби”, 2007
© Галина Бабич,
текст, 2007
© Костя Сачек,
дизайн, 2007

-Колосовська! Виходь на балкон,
цілуватись будемо!

Вікна гуртожитку зарябіли обличчями. Усім хотілося бачити й чути, як рівно о шостій ранку студент геологічного факультету Василь Садиков, повернувшись зі своїми однокурсниками після тримісячної виробничої практики у польовій експедиції на Далекому Сході, вітатиметься з Аліною Колосовською, студенткою романо-германської філології, однією з шести дівчат, що мешкали разом у кімнаті № 5 університетського гуртожитку по вулиці Освіти, 4. У такі хвилини людину не можуть не навідати мрії про вірність і вічну любов. У такі хвилини в небуття відходить усе земне, буденне, нікчемне. А які мистецькі шедеври народжуються! Мов до сонцесходу, ми звикли до цього священного ритуалу, що повторювався з року в рік.

Геологів у нашому ВНЗ обожнювали майже всі студенти, надто ми філологи, що навіть стіннівку "ГЕОЛОГ" перечитували, аби була не пропустити чогось важливого. Це був час (кінець п'ятдесятих — початок шістдесятих років минулого сторіччя), коли престижно було навчатися на

фізичному і радіофізичному, геологічному та ще хіба що на біологічному факультетах, престижно було бути відмінником, сталінським стипендіатом тощо. Престижно було брати участь у студентській художній самодіяльності, наукових гуртках, призначати побачення на Володимирській гірці, співати пісень, що їх писав твій однокурсник. Ну, хоча б такої:

*Солов'ї в калині відгзвеніли,
Синє літо в вікна загляда:
"Добрий ранок! Ягоди доспіли!
Гне гілки черешня молода..."*

*Гріє сонце тихе та ласкаве,
П'єм солодку воду із криниць.
На суху розкидану отаву
Залюбки попадаємо ниць.*

*Потім річка, хвилі і каміння,
Та весела гола гітвора...
Відгзвеніли солов'ї в калині,
Здрастуй, літа лагідна пора!*

Слова до цієї пісні написав студент 3-го курсу українського відділу філологічного факультету Василь Діденко, а музику — студент 5-го курсу географічного факультету Степан Музиченко. Не можна сказати, що це був такий уже шедевр, але одне те, що пісню створили саме студенти та ще й наші студенти, надавало їй неабиякого шарму. Адже то був час, коли здавалося, що разом з нами усе навкруг теж молоде, радісне і світле, а старості чи смерті взагалі не існує.

Та повернемося до нашої подруги Аліни

Колосовської. Вона була найпомітніша з-поміж нас шістьох, а може, навіть з-поміж усіх гуртожитських дівчат. Вродлива, з вишуканим смаком, здібна до мов і добра на вдачу. Потрібний, мабуть, неабиякий хист, щоб змалювати її поставу, ходу, голос, жестикуляцію. Але спробувати можна.

На ту пору в гуртожитку співіснували два "вогнища культури": перший і, безперечно, головний — це Підвал, де два рази на тиждень, у суботу й неділю, відбувалися танці під радіою. Друге, хоча з точки зору "начальства", саме воно мало бути першим, — це Ленкімната, з телевизором, стендами і підшивкою газети "За радянські кадри". Чесно кажучи, це "вогнище" нас мало гріло: телевизор не працював, гортання підшивки не приваблювало, бо газета, правду кажучи, була занудна, та ще там раз у раз можна було натрапити на власне прізвище у зведеннях про "невідвідування лекцій без поважних причин".

Утім траплялися й такі дні, коли Ленкімната вабила нас більше, ніж Підвал. Це, коли в Ленкімнаті відбувалися "комсомольські весілля". Отоді вже до Ленкімнати й не протовпишся. Авжеж, кожному хотілося почути, як декан факультету журналістики Матвій Шестопап на весілі своїх студентів Кабаєва й Русової урочисто зичить безхмарного щастя Леонідові й Наталі! То була подія, що викликала не лише цікавість, а й захоплення, бо хто з дівчат не приміряв такий церемоніал і для себе. Не була, мабуть, винятком і Колосовська.

Так от, якою ж була хода Колосовської, як вона ступала до Ленкімнати чи до Підвалу? А так, як Мая Плісецька на сцену Великого театру. А ми вже дріботіли за нею, як курчата. У Підвалі усі розступалися, даючи їй пройти, стеля наче піднімалася, танці переставали бути човганням по підлозі під Ріо-ріту, а оберталися на щось подібне до медитації тибетських святих. Партнерів Колосовська обирала сама, а нам уже залишалося те, що вибраковувала подруга. Спасибі, як то кажуть, і на тому.

Вдячні ми були Колосовській не тільки за комісованих нею партнерів по танцях. На ній тримався порядок і охайність у кімнаті, вона шпетила нас за кожну цвілу шкоринку хліба, за кожну непомиту тарілку, була в неї і ще одна позитивна, а може, й негативна риса (це, як подивитися). Коли на кухні залишалася "нічийна" каструля або чорна, як чавун, пательня, Колосовська приносила її в кімнату і шкребла до блиску, приказуючи: "Ніякий дідько її тепер не впізнає". Дякуючи Алі, у нас завжди водився посуд, віник і навіть праска. Усе це ми радо позичали сусідам. От і судіть: хто ми в порівнянні з Колосовською? Тюті та й годі!

Взяти хоча б Тетяну Віяр, нашу молдавчаночку. Вона, здається, увесь час тільки й спала. Як вона примудрялася складати сесії, ніхто не догадувався. Про неї однокурсники навіть частівку склали і опублікували у стіннівці:

*На Тетяну поговір,
що Тетяна вмерла.
Лежить собі в гуртожитку
й ноги задерла.*

Тетяна, почувши це, прокидалася, цвяхом накручувала гривку і їхала на факультет. Демонстративно зривала стіннівку, тицяла дулі комсоргові, цитувала однокурсника поета Федю, який у передмові до власної книжки писав: "Як порядний письменник, встаю пізно. Причина одна: вчимося у другу зміну".

А от Зоя Михайленко, на відміну від Тані, жила за принципом: "Немає науки без муки". На лекціях усе сумлінно конспектувала, у читальні й у гуртожитку вдень і вночі читала, читала і прочитане конспектувала...

Третя, Клава Доцик, бігала то на хор, то на "Веснянку", перебігала з секції на секцію: з греблі на художню гімнастику. Та найбільше часу марнувала на різного роду зборах, суботниках... Усе це давно минуло, але як добре, що воно було.

У порівнянні з Колосовською ми були тютями ще й тому, що у нас не було Василя Садикова. Він, як той птах, ширяв у небесах і кликав за собою не тільки Алю, а й своїх однокурсників-геологів. Садиков був старший за нашу подругу. Після закінчення середньої школи кілька років працював у Житомирській геологічній експедиції тресту "Київгеологія". Його прізвищу відповідали риси обличчя, в яких було щось східне. Колосовська жартувала: "Вася — азіят і тиран, але я його кохаю".

Авжеж, відмінник, спортсмен, киянин. У наш час ці деталі, надто остання, мали магічне значення для дівчат. Аля, здається, не надавала цьому особливого значення, хоча всі казали: "Що ви хочете, Колосовська — дитя міста, і не просто міста, а столиці".

Вася-азіят жив з батьками у Дарниці. Жили скромно. Але в кімнату до нас, власне, до Аліни, він ніколи не приходив з порожніми руками. Алі — квіти, нам — цукерки, або печиво, або зелений чай. З виробничої практики Садиков щоразу привозив купу рідкісних камінців. Колосовська складала їх у торбу і ховала під ліжко. Тетяна Віяр іронізувала:

— Аля зі своїм романо-германським дипломом незабаром відкриє у Києві власний ювелірний магазин.

— Та спи вже ти, тютя, — гримала сердито Аліна.

Окрім камінців, у кімнаті раз у раз з'являлися книжки з власної бібліотеки Садикова, до яких у бібліотеці в нас не доходили руки: Олександр Олесь, Зеров, Булгаков, Скиталець...

— Читайте, тюті, Не мордуйте себе конспектуванням, бо заміж не вискочите, — радив наречений Колосовської.

Студент Садиков і його друзі, геологи та фізики правили нам за зразок мужності, ґрунтовності. А ще — радикальності в розумінні тих подій, що припали на початок шістдесятих років. Одного разу, коли ми студентською отарою поверталися з

мітингу, присвяченого ХХ з'їздові КПРС, Садиков приголомшив нас новиною:

— Яке там у біса потепління. Ви хоч знаєте, тюті, що ніколи вже не почувете від професора Минка отого звертання, що його ви так полюбляли: “розумниці”?

— Як це?

— А так. Професора Минка звільнено за звинуваченням у помилках, не сумісних зі статусом університетського викладача. Без будь-яких зборів, обговорень тощо.

Ми були шоковані, як сміливістю Садикова, так і самою новиною. Адже це був класичний університетський професор з властивим йому діапазоном знань, ерудицією, інтелігентністю, дисциплінованістю, часом до педантичності. Не метушливий, завжди урівноважений, з розвиненим почуттям власної гідності. Його зовнішність, увінчана сивою шевелюрою, довершувала образ, викликаючи в уяві портрети його славетних попередників, яким завдячує своєю славою столичний університет. Щойно закінчивши філологічний факультет у 1941 р., він опинився у вирі війни. Пишався тим, що на її останньому етапі брав участь у боях за визволення України. А ще довелося йому з боями пройти й шляхами Румунії, Болгарії та Югославії. Бог уберіг цю людину, і вона повернулася туди, звідки пішла на фронт, до рідного університету. Його наукові інтереси від самого початку були зосереджені на ґрунтовному дослідженні української літератури,

а його свідомою метою було докласти свого таланту для створення істинної, непідробної, не кон'юнктурної картини "красного письменства" (як полюбляв він висловлюватися) нашого народу у ХХ сторіччі.

Що не кажіть, а справедливий, вимогливий викладач не кожному студентові до вподоби. А він наче наскрізь бачив кожного з тих, хто домагався стипендії не сумлінним навчанням, а спробами розжалобити викладача своїми, часом вигаданими негараздами. "Трійок" і "незадовільних" оцінок не шкодував, не боявся, що саме за це про нього думатимуть погано. "Знаю, не всі люблять. Пережили блокаду, переживемо й це". Його лекції стимулювали бажання самому розібратися у тому чи іншому літературному явищі. "Для історії літератури, — полюбляв він казати, — не існує особистостей, подій і творів, не вартих уваги, Для неї все має значення: і талановите, і посереднє, і сміливе, прогресивне, і конформістське, консервативне. Важливо правильно розставити акценти". Він вкраплював у свої лекції цитати чи згадки про заборонених тоді авторів, про літературну молодь, явище, що згодом дістане назву "шістдесятництво".

"Як же тепер без нього? Що ж тепер буде?"

А нічого. Літаки літатимуть. птахи співатимуть, буряки сапатимуть, заліки студенти складатимуть. З приводу звільнення професора Минка, як не дивно, особливих жалів не виникло. Дехто навіть запевняв:

“Нарешті, на факультеті зросте успішність, побільшає студентів, що одержуватимуть стипендію”. І та “більшість” була задоволена. Тільки не наша кімната. Ми сприйняли те звільнення, наче втрату своєї частки на спадщину. Особливо гострою була реакція байдужої до всього Тетяни Віяр:

— Таж він збуджував аудиторію самою своєю присутністю, що вже казати про його гуманітарні знання. Мені, дівчата, подобалося все, що він писав. А коли виникали суперечки, я завжди була на його боці. Особливо, коли це торкалося “молодомузівців”.

— Овва, наша засоня прокинулася після летаргії і підключилася до літературного процесу, — зреагувала ерудитка Зоя.

— Зою! А хто ж тепер напише нашої соні дипломну роботу?! — підштрикнула Аля, натякнувши на стару історію, коли ультрапринциповий професор особисто і навіть у присутності членів кафедри диктував висновки до курсової роботи, яку ніяк не могла завершити Тетяна. “Мені це дешевше обійдеться!” — виправдовувався тоді перед враженими колегами професор.

— Дівчата, бачите, яка вона жорстока, ця Колосовська! Ви всі мене не розумієте... — зайшлася плачем Тетяна.

— Вієчко, рідненька! Та я ж тільки пожартувала, — кинулась Аліна обцілювати нашу молдаваночку.

Кімната, дешевий зелений абажур, волога у чорних молдавських очах Тетяни,

білість гарних рук Колосовської і чотири склянки чаю на столі, — усе змішалось в мої пам'яті. Усе таке дороге. Усе минуло. Але воно було. Дівчата одразу помирилися, бо все-таки вони були однодумцями. Пізніше факультет зазнає інших втрат у викладацькому складі, але... Літаки літатимуть, буряки сапатимуть, літню екзаменаційну сесію студенти складатимуть.

Склали й ми. Геологи надовго поїхали в експедицію на Далекий Схід, ми роз'їхалися навсібіч: хто піонервожатою до піонерського табору, хто до батьків на відпочинок, а я до баби Варки в село Касатовичі на Дніпрі.

* * *

Яскрава мить мого дитинства, з якого я ступала у широкий світ, пов'язана з селом Касатовичі. Тож хочу отут, негайно освідчитися йому в своїй любові, як чоловіки освідчуються жінкам. Роблю це тому, що невдовзі воно стане дном Київського моря. Моє освідчення буде довге, як дорога від села до соснового лісу Кокори. Коли вмирає людина, від неї залишається горбик землі, від тебе, рідні Касатовичі залишиться тільки вода. Вчені-фольклористи і письменники-фантасти пишуть, що вода, земля і вогонь — живі істоти. Письменникам-фантастам не вірю, а от ученим... Адже ти, село моє, житимеш і під водою, як жило у голодні післявоєнні роки і під час окупації. Навіть ті корчі, що з'являться через багато років на обміліло-

му Київському морі, це не простягнені руки. Ні, милостиню в Касатовичах просили тільки зайти. Дніпрова риба, ягоди, гриби, всіяке зілля та шовковиця, що росла у кожному подвір'ї, рятували людей від голодної смерті. Жінки знали, де яку ягоду, яке зілля брати. Те в Кокорі, те в Боровиці, а ось ожину — тільки в Ровжах. Велику, як оливки, запашну. А дніпровська риба з нехитрими назвами: чехоня, виблиця, червонопірка, яку сушила баба Варка! Таку рибу ви знайдете тільки в Касатовичах.

У сусідньому селі Сваром'ї теж уміли сушити, але не так. Баба Варка одного разу частувала своєю рибою якогось відомого українського письменника, що заблукав під час полювання, то він назвав ту рибу "одним з реальних див України" і просив дати рецепт її сушіння. Баба не заперечувала, хоча застерегла: справа не лише в рибі, а й у печі, і висловила сумнів, що у міських печах, якщо вони взагалі там є, навряд чи вдасться посушити рибу так, як у неї. Утім рецепт все-таки дала.

Отже: на дерев'яну лопату кладеться соломка. На неї — валетом почищена й посолена риба. Жар у печі розгрібається на два боки до челюстей. А далі ловкенько, одним порухом — хоп! — скинути соломку з рибою з лопати так, щоб вона лягла на гарячий черинь. Заслінкою піч закривається на добу. Через добу риба стає прив'яленою. Але в нас любили суху, бо суха довше зберігається, а кісточки так перемлівають, що їх можна їсти як хліб. Тому доби для та-

кої риби замало. Треба ще раз проробити ту саму процедуру. Тільки черінь має бути вже не такий гарячий.

Починаючи з червня місяця і до пізньої осені люди могли прожити на ягодах (суниця, брусниця, чорниця, мучниця, ожина і вже у заморозки — калина). У Касатовичах не знали, що таке консервування. Не було цукру і книжок на кшталт "Домашнє консервування". Якщо чесно, просто не вміли консервувати, як сьогодні. Молотити у два ціпи, брати і тіпати коноплі уміли. А от маринувати чи консервувати — ні. Часто ягоди сушили. Але здебільшого усе принесене з лісу з'їдалося сім'єю, родичами та сусідами одразу. Гриби (сушені й сирі) ішли на Київ. Це ж яка не яка копійчина, а за неї можна купити дріжджів, батон, борошна, халви на гостинчик.

Село, що переборювало злидні й наругу, виживало і в голодні роки, і в окупацію, стане пустою водою після пуску останнього агрегату Київської ГЕС 25 жовтня 1968 року. Через багато років фахівці дійдуть висновку, що це "море" — ні більше, ні менше, як "грубе втручання в природний баланс", яке вже породило і ще породжуватиме багато проблем не лише екологічного характеру. Але я хочу розповісти не про монстра над Києвом, а про село Касатовичі, де я народилася, і яке втопили у цвілій воді бездарні вчені й цинічні комуністичні владарі, ті, що через десять років збудують над Києвом ще й Чорнобильську АЕС...

Касатовичі — це передусім пісок. Пісок на вулицях, пісок на подвір'ї моєї баби Химки, пісок у сінцях і в хаті. Біля лісу він сірий, біля школи на березі Дніпра — білий, навіть золотавий. Хоч би який рясний дощ пройшов, у нашому селі вода ніколи не стояла. Вона одразу йшла в пісок. Щоб на Петра (12 липня) дістатися до великої орелі, що за школою на величезному дубові біля лікарні, треба було йти тільки босоніж, як би не хотілося пофорсити. Форси — не форси, а черевики знімай. Глибоко грузне в пісок боса нога, йдеш понад кручею. А далі — викладений з цегли і пофарбований у темносиній колір колишній монастир. Тепер це лікарня.

Липень, коли я в черговий раз приїхала до баби Химки, був чудовий. Липень — це малина, вишня, ореля. Для великої орелі лікарняний сторож виносив довгу драбину, ще довшу віршовку і дощечку-сідало. І миттю зладналася гойдалка: то вгору, то вниз, то вгору, то вниз, як у прірву. А пароплав, мов звір, реве на Дніпрі. Назустріч йому баржа, навантажена тюками прив'ялої трави. Привіталися — пароплав з баржею — і розійшлися "як у морі кораблі". А ти гойдаєшся на орелі: угору — вниз, угору — вниз.

Касатівська велика ореля, або гойдалка — точнісінька подoba людського життя. І касатівського теж. Отак, то вгору, то вниз жили Касатовичі та його мешканці, які напевно зауважили б, а чому б не згадати тут принагідно ще й сосновий бір — Кокору,

що тягнувся від села аж до районного центру. У цьому лісі ховалися люди й худоба, коли радянська армія форсувала Дніпро, за німців тут ховалися дівчата, щоб не втрапити в ешелон до Німеччини. А скільки побитого люду залишилося в тому лісі! Їхні кістки виміє колись Київське море. Цією ж дорогою від Кокори поверталися до села щасливчики у 45-му році: хто на двох ногах, хто на милицях, хто з обома руками, а хто з одним рукавом. Та що це я... Кокора могла б більше за мене розказати.

"Жило", мабуть, село й під водою (бо ж кажуть, що вода — жива), жило ще двадцять років, а вмерло навіки у 1986 році, коли горів Чорнобиль. Це ж зовсім близько від Касатовичів. Вода стала мертва, і Кокора стала мертва.

А ще Касатовичі — це дивне слово "марієць", яке вперше почули мої односельці через кілька років після війни.

...Пинчук не признав онука. Чи розум стратив відтоді, як невістку Мотрю вислали з села не знати куди. Не признав, бо нікому тепер не вірив. ЗА ЩО?! Сина Федю у 1938-му забрали в Червону армію і — на Фінську! Потім воював під Ленінградом. Один лист за всі роки. Писав, про поранення й контузію. Сусіди на своїх хоч похоронки одержали чи оті три слова "пропав без вісті". Пинчуки про Федю — нічого. Якось прийшов був голова колгоспу Бабич (у Касатовичах півсела Бабичів) з двома у формі. Він і раніше натякав: "На си-

нові вашому, діду, висить полон! Зрада!" А сьогодні знову:

— Збирайся! — це до дідової невістки.
— Бери тепле.

Мотря робила все механічно і на диво швидко. Запнула тернову хустку у яскраві квіти, поцілувала свекра, зазирнула чомусь у дзеркало і сіла на підводу, біля якої стояло мало не все село. Хто не прийшов — виглядав або з вікна, або з-за воріт. Переважно діти чи кволі старі. Тільки курява піднялася за підводою, яку аж до Кокори проводжали двоє кошлатих Пинчукових собацюр.

З того часу дід Пинчук жив сам. Землі стало менше (відрізали двадцять соток), господарство ніяке: телятко, двоє собак, що повернулися з-під Кокори, кури. Порався сам... І ось з'являється чужа людина і називає себе онуком. Ви б повірили? Не повірив і дід Пинчук. На доказ родинних зв'язків хлопець простягнув побляклу тернову Мотрину хустку і свій паспорт. Хустку старий упізнав. Залоскотало всередині, камінь став у грудях. Видихнув. Узяв паспорта: Тишин Олексій", (по-батькові — незрозуміле, але не Федорович).

"Національність — марієць".

— Який же ти мені онук?! — рвав собі серце дід. — Хто тебе прислав на моє горе?

— Мати моя, ваша невістка Мотря. Зласкавтеся, дідуню.

Від цих слів Пинчукові стало ще гірше.

— Іди собі з Богом, марійцю!

З того часу парубка в селі інакше, як

“Марієць” не називали. Думали, що то дід Пинчук приліпив йому “вуличне”, як у нас водилося. Касатовичани знали, що є українці, росіяни, німці. А щоб марійці?.. Про таких людей у Касатовичах ніхто не знав.

А Мотря, як помирала у чужому краю, сказала:

— Дитино! Таке скажу тобі, що враз дорослим станеш. Не з власної волі прийшла я сюди й оселилася. Заслали мене сюди за чоловіка Федора у 1946 році. А батько твій був марієць. Отже, й ти, виходить, марієць. То ж не соромся цього слова. Як помру, поплач за мною, поховай і йди туди, де тепла земля і вода. Знайди діда Пинчука. Скажи, що ти його онук. Пожалій мене, не дивися так на мене. Візьми ось це.

В руках парубка опинився клапоть пожовклого паперу з адресою, за якою можна дістатися туди, де “тепла земля і вода”.

— Не для того я більше місяця діставався у цей теплий край, щоб дід Пинчук вирядив мене кудись з Богом. Нікуди не піду.

Оскільки в селі було чимало покинутих халуп, в одній з них і оселився Марієць. Спочатку люди сторонилися чужинця. Хто зна, що воно за людина. Ось і Пинчук не признав. А діда в селі поважали. Згодом цікавість і недовіра приглухли. і до прибуду звикли. А далі сталося таке, після чого парубка незручно вже було називати Марійцем. Одного разу пізно ввечері над халупою Марійця спалахнуло дивне сяйво. Таке було тільки в райцентрі і, звичайно, на Спаській пристані в Києві.

— А я — електрик, — пояснив хлопець людям. — Помалу-потроху усіх до світла приєднаю. Забудете про свічки та каганці.

Хлопець знайшов собі двох помічників, Віктора Ріпу та Івана Зайця. Перший з них пішов заради цікавості, а другий був не просто прихильником науково-технічного прогресу, а й мав неабиякі здібності щодо техніки. Лісу в наших краях багато, тож зі стовпами проблем не було, а дрів та інше причандалля звідкись діставав сам Марієць.

— Спочатку тільки одну вулицю засвіtimo, оцю, що понад могилками, щоб не страшно було дітям ходити, а далі все село витягнемо з темного льоху, — хвалився невизнаний онук діда Пинчука. І народ одностайно перейшов на його бік.

— Це ж треба, такого онука не призна-ти! Йолоп несусвітній цей Пинчук, — проголосив вирок Іван Заєць у сільському клубі перед початком кінофільму "Алітет уходить в гори". Народ заплескав у долоні.

За Зайцем на сцену потягло й голову колгоспу:

— Ми перші в районі впоралися з елек-трифікацією! Подумати тільки, що було. Як стемніє, дитину нікуди не пошлеш. До клу-бу ланкою, як на буряки, ходити доводило-ся. А тепер ходи, куди заманеться. Біля сільпо і хверми — ліхтарі. Краса та й годі!

Голову теж нагородили оплесками.

— Якби не Пинчук, — не бачити б нам світла, — гомоніло село. Хоча до чого тут Пинчук, ніхто пояснити б не зміг. Справа вся в електрикові, а електриком у селі був

Марієць. І не тільки електриком. Раптом зладнав собі радіо, слухає через навушники.

— Марійцю, які там новини у Києві чи в Москві? Яка погода? Про війну нічого не чути?

Невдовзі набув Марієць друзів. Халупу обернув на добротну хату: дах з бляхи, віконниці, пофарбовані у три кольори, веранда. Накупив у районі ночов цинкових, порізав і таких оздоб наробив на даху, на дверях та лутках — очі вбирають. Спипляв у дворі акації, посадив горіх, горобину, грушу, калину...

— Марійцю! Чого ти не женишся? Може, дехто гине за тобою.

— Ще рано...

Та через два роки у хаті Марійця з'явилася дружина. Весілля не гуляли, побралися тихо. "Мо' і не складеться в них, наче не пара", — пліткували заздрісники. — "Молода — зовсім дитина. Краще б якусь вдову ошчасливив. Їх же он скільки в нас", — дорікав голова колгоспу.

А молодому подружжю байдуже. Щасливі. Надто Марієць. По стовпах, мов білка, і все виспіває своєю мовою. Пісні гарні, тільки у словах "ши" та "ши" багато. Наші українські кращі.

— Любить мене дуже Марієць, — не нахвалиться Нюра. Машинку швацьку ось купив. Бавить, як дитину.

І де то гроші беруться в того Марійця! Прийшов у Касатовичі з одним манюнім сундучком, обтягненим оленячою шкіурою. У нашому селі таких не бачили. З бляхи, з

дерева майстрували і скрині, і чемодани. У Марійця був інакший. Привіз він у сундучку дві шкурки соболя зі своєї далекої батьківщини, вдало продав у Києві. От і гроші. Нюра не питала, де брав гроші, не мала звички заглядати і в сундучок, який дуже оберігав чоловік. Та жіноча цікавість взяла таки гору. Одного разу, коли Марійця не було вдома, відкрила. Матінко моя! Чорна сукня, дві дорогі ложки, зошит із записами і невеличкий цератовий клаптик. Їх прив'язують на руку породіллям. А на клаптику — ледь помітно: "Тишина Надежда. Мальчик — 3.700." Рік, число стерлися.

"Два роки одружені, а він таївся, — злостилася Нюра. — Ну, Марійцю, буде тобі сьогодні і електрика, і Надежда, і соболи!"

Того вечора у добротному будинку довго не спали. Учора щасливе подружжя з'ясовувало стосунки, минуле. З'ясовувала, власне, Нюра. Марієць тільки й промовив: "Прости, що не сказав раніше, Померли вони обоє: і дружина, і дитина".

— Ох, нещасна я. Ти мені світ зав'язав, марієць вонючий. Потайний який, бігав із сундучком під Кокору, фоткою милувався! Іди, марійцю, з моїх очей!

І пішов...

Як тягнули високовольтну лінію під час будівництва Київської ГЕС. Марієць згорів на стовпі від замикання. Тільки гумові черевики й лишилися. Ховало Марійця усе село, багато й чужих було: з Івано-Франківська, Мінська, Москви. Це брига-

ди, прислані для завершення "будови ві-
ку" — Київської ГЕС. Не було тільки жод-
ного земляка небіжчика, з його холодної
батьківщини. Шанобливо і жалісно гово-
рили про "дорогого Альошу". Прийшов і
дід Пинчук, Сказав усього п'ять слів:

— Це мій онук. Простіть старого.

* * *

Хтось із класиків писав, що най-
сильнішу любов можна пізнати
тільки уві сні. Погоджуватися з класиками
не обов'язково. Проте в мої останні сту-
дентські канікули я вочевидь любила Ко-
кору з її смолистим духом сосни, сушену
рибу, прогріту сонцем солодку конюши-
ну, бабу Варку. Та ближче до вересня наві-
дувалися думки: "Як там мої Тюті? Хочу в
Київ, у гуртожиток. Студента завжди, не-
мов магнітом, тягне на перше вересня в
аудиторії, на лекції. Потім хіть пропадає...

А ось і ми, Тюті!

Київ. Солом'янка. Гуртожиток. Яскра-
ве світло у вестибюлі, вимиті плафони, за-
пах фарби після ремонту, піаніно в Лен-
кімнаті, новий телевізор.

Якщо ви полюбляєте правду, то почуй-
те її. Тюті мали свою традицію: напере-
додні першого вересня ми їхали на Воло-
димирську гірку, потім до пам'ятника Та-
расові Шевченку. За наших студентських
років Володимирська гірка була майже
такою, як її знав і змалював Нечуй-Ле-
вицький у своєму творі "Вечір на Влади-
мирській горі". Кольори неба, хмарок над

Подолем і задніпровськими просторами нагадували йому "Швейцарію коло Люцерна". Це незвичайне місце в Києві. Сюди приходили й естети, й звичайні городяни, аби набратися позитивної енергетики. А найбільше полюбляли цю місцину студенти. Ходили легенди: ті, що на цій горі освідчуються, неодмінно поберуться. Тут незручно й непристойно голосно розмовляти, лузати насіння. Сюди приходили не задля прогулянки, "а ніби задля якоїсь молитви", задля очищення. Ми тут милувалися побаченим як у картинній галереї. І мріяли. Щоправда існувала іронічна студентська пісня про князя Володимира, але співали її тільки в гуртожитку та ще на кукурудзяному полі в Криму чи під Кіровоградом.

Отож, і цього разу напередодні навчального процесу ми відвідали наше улюблене місце. Пошкодували, що не було з нами геологів.

— Алю, чого це ти така сумна і мовчазна сьогодні?

— То вам здається. Хоча причина для поганого настрою в мене таки є: я більше не буду жити в гуртожитку.

Намагаючись приховати свій розпач, ми в три голоси закричали: "Чому?!"

— Так треба...

Запала неприємна пауза. Зоя Михайленко спробувала розрядити напружену паузу псевдофілософською сентенцією: "Кожна людина суверенна і має право чинити так, як їй заманеться".

Отож, до пам'ятника Шевченкові ми йшли понурі й небалакучі...

Як добре замислитися, то можна дійти висновку, що людям бракує якогось почуття орієнтації, такої, скажімо, що властива бодай птахам. Через те люди нерідко помиляються, зокрема, роблячи ставку на ту чи іншу людину, надаючи надмірного значення тій чи іншій пригоді, ситуації тощо. Саме це відбувалося на наших очах з Аліною Колосовською. Але зрозуміла вона це, як і ми, набагато пізніше. Так чи йнак, а незабаром Аліна зникла з гуртожитку. Наші зачіски стали сторчма від звістки, яку принесла Зоя: Колосовську переведено на заочне відділення, з огляду на одруження з її викладачем і наміром виїхати до Сполучених Штатів Америки, куди мають вирушити її чоловіка, призначеного членом одного з консультативних комітетів у ООН.

"А як же птах, що линув у небесну блакить і ніжним клекотом вабив за собою?"
— промимрила я собі під ніс.

А тим часом доленосний жовтень був уже не те що за горами Уральськими, а простісінько на порозі. Геологи повернулися з експедиції...

— Колосовська! Виходь на балкон, цілуватись будемо!

Гуртожиток завмер. Гуртожиток знав, що Аліни тут уже давно немає. Але цього не знав геолог Садиков і вже не своїм голосом заволав:

— Колосовська! Виходь на балкон, цілуватись будемо!

Треба щось робити. Мало не босоніж біжу по сходах, на вулицю.

— Не кричіть так, заради Бога!

Садиков усе зрозумів. Згадав учорашній сон у потягові, повний солодких мрій, і з розпачу вдарив об асфальт торбою з любовно збираними, дбайливо виколупуваними з твердих скельних порід камінцями небаченої краси. Запала ніякова пауза. Здалося, ніби мене відхльоскали по лицях мокрим рушником. Садиков похилив голову. Засмаглий, аж чорний, міцний і завеликий проти мене, стояв геолог, мов одиноке дерево без листя у безмежному полі. Потім довгасте, трохи вилицювате, схоже на азійське обличчя рішуче скинуло маску напруги, Садиков ступив крок до мене і проказав:

— Візьміть, хай це буде вам.

Я й не завважила, коли він підняв торбу з асфальту, а про себе подумала: "Може, це якийсь добрий знак?" І щось тепле приємно промайнуло десь біля серця.

З того недобровісного ранку Василь Садиков у гуртожитку не з'являвся. Ми відчували порожнечу і деяке відчуження з боку геологів. Між нами немов постала невидима стіна. Ніхто нікому нічого не докоряв, але ми начебто почували за собою якусь провину. На кілька місяців навіть пропала хіть до танців. Найначитаніша з нас Зоя вирішила почати виводити нас із кризи.

— Я, — каже, — десь прочитала, що чоловіки, зазнавши першого кохання, переконані, що воно й останнє, а наразившись

на останнє, упевнені, що воно перше. У Садикова, дівчата, все попереду.

Нас це начебто трохи заспокоїло, і ми знову посунули до Підвалу. Молодь — є молодь... Заходимо... Зирк — стоять двоє очкариків. Журналісти. Увесь вечір так і простояли, ні, простовбичили у кутку, склавши руки хрестиком. На жоден та-нець нікого не запросили. "Мабуть, не вміють. Чого ж тоді приперлися?!" Коли раптом підходять до нас (ми завжди купкою стоїмо), і той, що худий і довгий, голосом заступника секретаря парткому Цветкова (тобто таким розумним чи менторським тоном) каже:

— Годі вже вам, дівчата, підлогу проти-рати, човгаючи ногами під "Ріо-Ріту". Приходьте завтра до зали клубу на усний журнал "Новини дня". Буде цікаво". І злиняли.

Піднявшись до себе в кімнату, ми трохи подискутували, а поскільки перебували в духовному вакуумі після розриву з геологами, одногосно вирішили піти. І відтоді наша кімната не пропускала жодного випуску "Усного журналу", який завоював небачену популярність і серед студентів, і серед викладачів. За відсутності сучасних архівів, ЗМІ та інтернету, за того демагогічного мотлоху в суспільстві "Усний журнал" був цілющими ліками з живим голо-сом, живими цікавими людьми. "Огляди міжнародних новин з Г.М.Цветковим", хто їх не пам'ятає?! А четверта сторінка журналу — відомі поети й прозаїки, і то не тільки університетські, актори київських

театрів, майстри спорту і на закінчення — кіножурнал з життя нашого університету.

А від Аліни Колосовської ні слуху, ні духу. Люди, як водиться, не озиваються у двох випадках: або коли їм дуже добре, або навпаки, коли дуже погано. "В Аліни не може бути погано", втішали ми себе в думці. Принаймні ми бажали цього. А тим часом... Одного вечора, доїдаючи смачний дуюн (передачу з дому) Клави Доцик, ми обережно запитали нашу подругу-молдавчанку:

Вієчко, тільки ти не ображайся, це правда, що ти навідуєшся до професора Минка?

— Хто вам таке набалакав? Я навіть не знаю, де він мешкає.

— Та ти ж їздила до нього додому, коли писала курсову роботу, — ввіймали на слові.

— Не знаю! І чого ви причепилися до мене? — В чорних, гарненьких очах зблиснула волога.

— Вієчко, ми ж по-доброму. Тільки запитали і все. Хочеш, і ми з тобою поїдемо до нього. Може йому щось треба?

— Нічого йому не треба.

Того вечора ми іншими очима побачили нашу однокурсницю Тетяну Віяр. Нам видалося, що наша "соня" була доросліша, розумніша і навіть сміливіша за нас. Підсмішкувате слово "соня" того вечора було викреслене з нашого лексикону. Ми чекали, коли Вієчка сама розповість нам усе.

— Дівчата! Професор майже жебра-

кує. На роботу не беруть, праці не друкують. Та й сам він не на все погоджується. Йому потрібна студентська аудиторія, кафедра, молоді, зацікавлені очі. До того ж живе одинаком. Дружина померла, син — у Москві.

А другого дня Тетяна принесла кілька аркушів паперу, списаних почерком нашого улюбленого викладача. То був не науковий трактат і не заява-засудження бузுவірської кампанії тогочасного уряду проти творчої інтелігенції. То була розповідь про обдарованого педагога (в якому можна було впізнати і його самого), якого брутально позбавили роботи, і про хлопця з саморідним таланом і чудернацьким іменем Макизьон.

"Вечір читання вголос" — так ми назвали згодом ту подію. Читала Тетяна, а ми слухали, затамувавши подих. Послухай і ти, читачу:

"Професор любив свою роботу. Надто у червні. Гамір, гомін, багато квітів. У червні збігаються три університетські події: екзаменаційна сесія на стаціонарі, те саме на заочному відділенні і випуск, точніше вручення дипломів.

Колеги шанували його як бездоганного фахівця, народженого саме для такої діяльності. І це була, мабуть, правда. Безкорисливо й благородно дарувати знання, свою віру й любов тим, кого маєш за рівних собі. Упродовж багатьох років він віддавався своїй справі так, як це може лише справжній професіонал. А ціна? Він її не

знає. А хіба обов'язково її знати. Чи любили його всі, кого він навчав? Напевно, ні. А хіба обов'язково, щоб усі?

Педагог звичайно прагне видітися тільки позитивним. Це вічна ілюзія. Іноді, справді, цю ілюзію треба підтримувати. Адже педагогічна праця — то своєрідна роль, і коли вже ти на неї погодився, треба грати до кінця. І ми граємо. Спробуйте, колеги, заперечити, сказати, що це не так. І водночас кожен з нас знає про власні негативи. Мої негативи також при мені. Та хоч ніхто з нас їх не декларує, студенти про них догадуються. І це, на мою думку, нормально. Але чого серед професорових негативів не було, то це поступок аморальності. "Я за міцну студентську мораль, "Я проти розпусти, зради, підлабузництва"-наголошував він раз у раз. І не тільки в побуті. У нього навіть лекція відповідна була: "Мораль і література".

Серед сентенцій видатних людей є й така: "Чим ближче до неба, тим холодніше". Професор це зрозумів уповні, коли йому минуло п'ятдесят, і він позбувся роботи. Перше враження — що "його пішли" з роботи саме в розпалі кипучої наукової праці. Перебрав у думці останнє, що зробив: монографія, посібник, а скільки методичних розробок, спецкурсів, аспірантських захистів... Солідна книга "Українське кіномистецтво", гонорар за яку слугує тепер невеличкою матеріальною підтримкою. Отож, сталося! Це раніше професор думав, що коли вийде на пенсію, станеться

щось неймовірне. Дурниці! Літаки літають, потяги гудуть, буряки сапають, студенти заліки складають. А головне — Тарас Шевченко стоїть, як і стояв, навпроти Червоного корпусу університету. Зрештою, колись же в кожного має кінчатися ця метушня, що називається роботою. І навіщо вводити себе в оману, ніби ти виконуєш якийсь важливий обов'язок, без якого мало не загине все українське суспільство. А надто студентство. Перший час ловив себе на думці, що кудись треба йти, щоб не запізнитися. І йшов... Йшов вулицею, що веде до рідного факультету, Тільки на півдорозі згадував, що треба у протилежний бік. Далі став забувати про те, що в'язало його з попереднім буттям. Повністю урвалися всі нитки після одного казусу: зустрів колишню свою аспірантку, нині успішну доценткиню: "Що це ви зовсім пропали, Дмитре Івановичу? Хоча б зателефонували". Зателефонував. Дві-три банальні фрази. А тоді: "Вибачте, Дмитре Івановичу, син трубку вириває, терміново кудись має дзвінок зробити".

Нитки остаточно урвалися. Натомість наринували запитання, на які не було відповіді: як це так сталося, що усе, вчора високе, обов'язкове, невідкличне сьогодні видається таким вигаданим, штучним і неістотним? Піду краще в парк, до шахістів. Туди всі наші ходять після виходу на пенсію. Раніше в професора не було часу на таку розкіш, а тепер... Була неділя. У парку Шевченка людно: діти, няньки, пенсіоне-

ри, собаки. Сів на лаву навпроти пам'ятника поетові. Це святе. Професор ніколи не нехтував цим ритуалом, коли дозволяв його маршрут. Підвівшись, щоб рушати далі, поглянув на головний корпус: на рихтуваннях рухалися постаті малярів, вони фарбували стіни й колони фасаду в густочервоний колір стиглої вишні. "А я казав — нічого не станеться". Професор завернув ліворуч, де на лавах довкола фонтану сиділи шахові фанати. Гру в шахи він поважав, але цю публіку недолюблював: вважав, занадто багато часу марнують, який краще було б пожертвувати на щось серйозніше. Недолюблював і через те, що серед цих шахових самоуків часом траплялися особи з брудними руками, нечесаними куделями на голові і синцями. Сів неподалік, щоб видно було маневри фігур, довгенько спостерігав за ними, потім несподівано підхопився і чомусь роздратований подався додому.

"Чого це я так? — картав себе дорогою. — Люди, як люди. Хіба що нігті не стрижуть та рідко голяться",

Зайшовши до хати, перебіг очима зсунуті в один куток меблі, стоси книжок, накриті газетами. бруд на підлозі... Ремонт! Він сам кілька днів тому ухопився за нього, як потопельник за корч. "Гарна переключка, як раз для мене. Бо, як не зроблю ремонт, усе піде шкереберть. Це те, що треба; пісок, цемент, фарба, лак, плінтуси... Ого, як цікаво!"

— Пробачте, Дмитре Івановичу, як на

мене, то на дорогий ремонт ви не потягнете, а на косметичний... порекомендую вам дуже совісну людину, — сказала сусідка Ніна. — Майор авіації у відставці, не літає по інвалідності. Отож і підробляє на ремонтах. Не п'є, обідає своїм, небалакучий і бере порівняно недорого.

Що таке косметичний ремонт професор не знав, але йому сподобалося, що майор не п'є і небалакучий. Настрій піднявся, професор повеселішав. По-перше, є нагода перебрати книжки. Господи! Скільки не прочитано через ті лекції! По-друге, з'явилося свіже почуття, почуття людини, що прагне заглибитися в невідомі досі нетрі життя.

Так чи інакше, а "процес пішов". Майор своє діло знав і не допікав професорові ні балачками, ні проблемами з будматеріалами та ліквідацією ремонтних відходів. Коли збиралося багато побитих кахлів, цегли, сміття, майор приводив з собою парубка років двадцяти. Худий, блідий, очі запалі, мов ямки. Тягав цемент, крейду, кахлі. Відчувався якийсь дискомфорт, але ж якось кінчати ремонт треба. Краєм ока професор помітив, що худорлявий парубок раз у раз задивляється на книжки, яких було багато не тільки по кутках кімнати, а й у коридорі. Придивившись, пригадав, що, здається, бачив його не раз у парку за шахами, навіть холодної осені, коли руки клякнуть від холоду.

"І чого б це йому лупати очима на мої книжки. Що він там побачив цікавого для

себе? Тобі, любчику, усе це таке недосяжне, як дідькові до раю", — подумав професор і враз зникнув: "А чого це я з такою погордою до нього ставлюся? Якщо він очей не зводить з моїх книжок, то, може, щось у нього десь там у закутках свідомості ворухиться?"

Та ось ремонт як почався, так і скінчився. З майором розійшлися по-доброму, обоє залишилися задоволені. З хлопцем майор розраховувався сам. Той низько вклонився і непомітно зник.

Ремонт скінчився, а депресія і збайдужіння не минали. Тільки часом, як весняна ластівка, майне солодка думка і висвітяться в пам'яті молоді обличчя сотень дипломників, їхні жваві очі, зауготить сесійний гамір. Коли це було? Давно-давно... але ж було... З видавництва повернули рукопис. Отже щось треба робити. Пропозиції, що їх зрідка отримував, його не задовольняли. Сусідка Ніна зауважила, що в моду входить репетиторство, правда неофіційне. Так, щоб ніхто не знав. "Ні, це не для нього" — "Ні, то й ні!" — розвернулася й пішла. Але ж так і зледащити можна. Або втратити сенс життя. Професор перелякався. "Стривай! А чого ж та публіка за шахами, яку я не дуже люблю, задоволена собою? Невже вони знають щось таке, чого не знаю я, професор?!" Від цієї думки йому стало ще гірше. "Піду. прогуляюся! Це корисно",

Він хутко накинув легеньку куртку, якось бездумно взяв під пахву шахівницю

й подався до парку. "Знову ці..." Йому стало соромно за себе. Сів віддалік і став спостерігати. Трохи осторонь від шахістів сиділа трійця. Двоє з них перебирали якісь пожитки, а третій, наймолодший (професор придивився і впізнав у ньому майорового підсобника). схиливши голову, уп'явся очима в якусь знайому з обгортки книжку. З подивом професор таки упізнав: то був посібник для вступників до ВНЗ "Українська мова та література". У професорові озвався професіонал. Він став уважніше приглядатися до цього феномена. Хлопець не просто гортав аркуші, він щось підкреслював, навіть виписував у зошит.

— А це правда, Макизьон, що ти збираєшся поступати до університету? — запитав один із тих, що колупалися у своїх целофанових пакетах.

- Правда.
- А навіщо?
- Учитися хочеться.
- Таке скажеш...

"Ага... Отже звати його Макизьон. Видно, хтось із цієї публіки нагородив хлопця тим прізвиськом, а воно й прилипло. І вже відхрещуйся — не відхрещуйся, нічого не вдієш. Так Макизьоном і залишишся поки життя. Це ж у козаків на Січі такий звичай був: Хмель, Жбурляй, Граб чи то ще що".

Професор розсердився на себе: "До чого тут такі паралелі?" Але настрої трохи покращав, і він переніс свої спостереження на тих двох, що сиділи поруч з Маки-

зьоном. Досвідчене око і зринуті з забуття елементи фізіогноміки майже одразу привели його до категоричного висновку: ті двоє — пропащі. А от Макизьон — перспективний матеріал. З ним цікаво було б попрацювати. Професор підвівся, щоб іти, і раптом почув:

— Я вас упізнав. Це у вас багато книг. Скажіть, будь ласка, а чому так часто змінюється український правопис?

— Ви ще попросіть мене прочитати для вашої компанії лекцію "Про літературу і мораль", — невдоволено буркнув професор, узяв з колін шахівницю й посунув до дому.

Уночі погано спалося, мабуть, через те, що звечора був невдоволений собою. А вранці його знову потягло чи то до шахістів, чи то до об'єкта учорашніх спостережень. Двоє і Макизьон сиділи на вчорашньому місці. Один з них щось жував, другий латав торбу, а Макизьон намагався розібрати якесь довге речення. Професор підсів ближче.

— Скажіть мені по-чесному, а що вас силує морочити собі голову?

— Учитись хочеться.

— Наш Макизьон до університету вступає, — пояснив той, що орудував голкою.

"Типові шизики", — знову прокинувся десь усередині професора монстр фахівця. — "А раптом ні? Раптом я помиляюся? "Вчитися хочеться!" — у цьому щось-таки є. А ну, як добре попрацювати з цим "самородком"?! До речі, треба зазирнути в

етимологічний словник, що воно за слово "макизьон"? Багацько ж, видно, дав Господь цьому хлопцеві зі своєї щедрої руки, коли він у своєму становищі про університет думає. А що, коли в нього, як то мовиться серед студентів, "склеїться"?! Цієї ночі професорові спалося добре.

Наступного дня Дмитро Іванович рушив до парку, як на роботу. Зваживши усі "за" і "проти", з'ясувавши, що у хлопця лишилося в голові після школи, а також, що саме вабить його в майбутньому навчання, вони погодили план підготовки в такий спосіб, щоб наступного року Макизьон був готовий подавати документи до вступу в університет. "Отже, у нас є літо, осінь, зима, весна і шматочок наступного літа. Так?" — уголос підсумував професор нараду, а десь усередині, мабуть, там, де живе душа, багатозначно забриніла бадьора струна.

Відтоді безцільне й одноманітне життя професора виповнилося якимось загадковим для нього самого змістом. Вони зустрічалися й працювали переважно в ранковий час, коли в парку майже не було отих витріщак і роззяв, що дратували самим своїм існуванням. Доки тривав теплий час, додому професор свого учня не запрошував. На це в нього були свої міркування, головним з яких було несподіване відкриття надзвичайної корисності свіжого повітря для акумуляції його розумової й педагогічної потуги, молодечого азарту, зятятості, якої він давно не відчував. Його

підбадьорював феномен "чистого аркуша" в особі цього загадково впертого і водночас піддатливого спудея, надихало навіть те, що їхні уроки щоразу заворожено спостерігали двійко Макизьонових друзів. Протягом цілого уроку вони тихо, мирно сиділи навпроти на лаві, зхрестивши руки на грудях, не колупалися в своїх торбах, навіть у шахи не грали.

"Хто вони, ті двоє?" Як з'ясував згодом професор, адміністрація парку залучала їх до прибирання чи впорядкування території після різноманітних мітингів, демонстрацій, інших масових заходів, а також сезонно: восени, коли треба згрібати листя, та взимку — чистити від снігу паркові алеї. Мешкали вони, виявляється в якомусь підвалі. Макизьон прибився до них кілька років тому холодної осінньої ночі. Більше ніякої інформації про тих двох професор не вивідав, та вона його не дуже й цікавила за наявності інтересу і приязні, що народилася до хлопця, бажання й надії, що він допоможе йому скласти вступні екзамени, стати студентом і, отже, змінити спосіб життя.

...Сипався на землю білий квіт магнолій у парку, цвіли тюльпани, буяла весна і наближався вирішальний етап, останній бій. Хлопець працював так надсадно, наче в праці хотів утопити свою затаєну тугу. Розповідати про своє минуле професор його ніколи не примушував. Програма одна: мова, література, історія, твір. Ї хоча школу Макизьон закінчив давно, але ви-

моги на вступних екзаменах у той час були завжди одні й ті самі.

— Ти знаєш, Макизьоне, як заяву писати.

— Так.

— А як твоє прізвище?

— Ось паспорт.

— Микита Зіновійович Панасенко, — це за паспортом.

“Як усе просто, а я длубався у словниках, щоб розшифрувати оте дивне слово “макизьон”.

У переддень екзаменів працювали з ранку до вечора, на квартирі професора. Лягаючи спати, Дмитро Іванович відчув страшну втому, підсилену хвилюванням. “Треба задрімати, перебити втому сном”. Силився заснути, але сон не йшов. Підвівся, глянув у темінь ночі. “Скільки ж у моєму житті було вступних екзаменів. Чужі діти, діти колег, син. Але так хвилювався уперше. Професор бажав перемоги передусім для самого себе, а вже потім для Макизьона, який без будь-чийого примусу, виснажливою працею і навчанням захотів поховати своє минуле...”

Коли удвох з Макизьоном і екзаменаційним листом, що засвідчував перемогу, вони вийшли до парку, їх зустріли ті двоє, причесані, поголені, без пакунків і пляшок. Підійшли до професора, соромливо вклонилися:

— Спасителю ви наш! І оборонець!

Більшого для себе професор і не бажав”.

Тетяна Віяр закінчила читати, провела рукавом по очах і стала перевдягатися.

— Куди ти, Таню? Уже пізно.

— Поїду, відвезу це професорові, я ж без його дозволу взяла, щоб ви зрозуміли, в якому він стані. А у вас, мабуть, замість душі камінь.

— Та ти що, Таню, ми дуже зворушені. Ти й не помітила, як ми шморгали носом.

Віяр мовчки зібрала аркуші й поїхала.

— Молодчина Тетяна, — зреагувала Зоя.

— А мені чомусь неспокійно. Щось під серцем щемить, — озвалася юристка Волина, нова власниця ліжка Аліни Колосовської.

— Не псуй нам настрою проти ночі, Волю. Тетяна дівчина з характером. Ти ж бачиш: не ми, а вона знайшла в собі рішучість взяти близько до серця Минкову біду...

Тієї ночі Тетяна Віяр до гуртожитку не повернулася. Ми трохи попереживали, але, зрештою, вже звикли до того, що на останніх курсах багато хто з однокурсників раптом не те, щоб зникнути, а просто рідше потрапляє на очі: хтось одружився, хтось у декреті, хтось знайшов свою нішу і вже працює, заробляє на додаток до стипендії. Та й не кожного, зрештою, аж надто приємно зустрічати, як-от, наприклад, того ж таки поета Федю. Поет з нього, власне, непоганий, тільки за вдачею шпичакуватий. Без штрикачки нікого не пропустить:

— Привіт, тютю! Угадай, хто це написав:

*І колишеться м'ята,
І тремтить галина,
І горіг так багато,
А Вітчизна — одна.*

— Та ти ж сам, мабуть, і написав.

— Малишка не знаєш! А на носі держекзамен. До речі, а це правда, що ваша молдаваночка з професором Минком спить?

— Як це?

— А так. Не валетом, звичайно.

— Це в тебе зневага до всіх говорить.

— Запам'ятайте, шановна. У поета зневаги не може бути. Тільки натхнення і гроші. А, може, і їх не бути.

"Щось таки він пронюхав. Бо вчора вона знов не ночувала в гуртожитку".

— До речі, тютю, сьогодні я зайду до вас. Увечері латиніст чергує в гуртожитку, а я завжди його супроводжую...

Тебе тільки нам бракувало! Тут до попереднього захисту диплома треба готуватися, а не з поетом вечір збавляти. Хоча з латиністом не гріх було б побачитися. Він на першому курсі був у нас за керівника на сільгоспроботах у Криму. З роками події минулого визернюються, набувають більшої рельєфності. І хоча не все з того колишнього варте, щоб залишатися в пам'яті, проте богиня Мнемозіна раз у раз підкидає нам ту чи іншу пригоду. Отже, студентські колгоспи...

Без колгоспної епопеї, що мала офіцій-

ну назву "трудоий семестр", наше студентське життя у ті часи видавалося б неповним. Не тому що ми так його прагнули, а тому що "так було заведено". Усілякі відступи від академічного процесу викликали інтерес не самі по собі, а скоріше як офіційно дозволена розрядка після, або в очікуванні занудних лекцій деяких викладачів. Експериментів у ті часи було чимало. Хтось під час канікул їхав з будзагоном на цілину; хтось після закінчення юридичного факультету їхав працювати головою відсталого колгоспу... А той, кому бракувало відваги або місця в команді цілинників, міг бодай піти на факультет журналістики послухати лекцію голови артїлі "Пам'яті Ленїна" Черкаської області Г.Коваленка, про що з захопленням повідомляла офіційна студентська газета "За радянські кадри". А от на сільгоспроботи бажання ні в кого не питали. Їхати, і крапка! І їхали. Туті теж. До Криму!

Разом зі студентами в Криму працювали шістдесят дев'ять викладачів. А студентів? Прикиньте самі, якщо Виконавчий комітет Кримської обласної ради по закінченні збирання кукурудзи оголосив подяку аж трьомстам вісімдесятьом студентам! От тільки незрозуміло, за що конкретно нам дякували, за саму участь у збиранні, чи за певну кількість центнерів? Ми самі своїми досягненнями не дуже пишалися. Хоча б тому, що і наша кукурудза, і наші побутові умови були... як вам сказати?.. Ні, краще, ніж наш керів-

ник-латиніст написав у своєму листі до дружини, не скажеш: "Родная Сонечка! Здесь, как на войне, только не убивают... А кукуруза не крупнее, чем собачий хрен. Но ее очень много!.." Далі цитувати не можна. Листи — це інтим. Досить і того гріха, що ми вже взяли на душу. Але так сталося, що це недописане письмо латиніста знайшла Клава Доцик біля сільського клубу, в якому ми всі мешкали: хлопці на сцені, дівчата в залі. Усі на підлозі, а двох кураторів — на лавах.

Якщо шанувальник латини виливав свою тугу з приводу тутешньої кукурудзи в листах до коханої Соні, то ми — горлаючи на всі заставки модну "Мучу", щоправда перелицьовану та ще й на російську мову.

Отже, зразок студентського фольклору у виконанні кукурудзяного ансамблю:

*Бэса мэ, новая куча,
а до конца кукурузы еще далеко.
Бэса мэ, бэса мэ мучо,
руки в крови, и от зноя дышатъ нелегко.*

*В дыме махорочном
злые и грязные,
тяжко вздыхаем во сне.
Даже глаза твои,
звездные, ясные,
снятса колючками мне.*

*Гордый мой, губ моих жгучих
не охладить и холодной водой.
Бэса мэ, было бы лучше,
если бы нас отпустили домой.*

*Ради чего грызли мы математику?
Разве, чтоб кучи считать?!
Встретимся снова ли мы на Крещатику?
Или не стоит мечтать?*

— Гарна пісня, — дослухавши до кінця, сказав другий наш керівник, — хоч і російськомовна".

Та попри все працювали ми сумлінно. Зважте самі — аж шестеро з нашої академічної групи були серед відзначених. Усіх не буду називати, але одного з них назву, хоча б тому, що сьогодні він видатний український поет, прозаїк і кіносценарист Олесь Лупій. Колгоспне начальство обіцяло, що за нашу роботу нам ще й заплатять по 3 карбованці за трудовень. Попри безкоштовне харчування. Але при кінці бригадир підсумував: грошей не буде, бо ніхто з вас трудовня не відробляв, а те, що з грихом навпіл заробили, проїли. Дарма! Зате колгоспних кавунів наїлися досхочу. Маленькі, соковиті, рожеві й запашні, мов троянди. Носили їх з бахчі до клубу мішками, а їли, заюшуючись, рожевий сік струмками стікав по лицях.

Найпам'ятнішою подією тодішнього кукурудзобрання була травма, що її зазнала наша староста, Галя Король. Ото ще... Гасала, як причмелена, верхи на конях. Звідки це в неї?! Коні там були справжні татарські, не такі здохляки, як у баби Варки на фермі. Одного разу невдало проскакала у ворота, зачепивши ногою за стовпа. Коняка побігла далі, а в неї перелам ноги. Дуже складний. Добре, що нагодився

Олесь Лупій. До університету він трохи вчився на медика. Вчасно надав першу допомогу. А тоді місяць у Саках, у райлікарні. Загалом я ту Галю трохи не любила, але тоді дуже співчувала.

Цікавіше було наступного року на Кіровоградщині, у Великовиськівському районі. Місиво чорнозему, бурти картоплі і куратори — Андрій Олександрович Білецький і Тетяна Чернишова, двоє закоханих в античність і одне в одного. Вони тоді щойно побралися, і їхній медовий місяць збігся з кураторством у нашому трудсеместрі. Між собою наші куратори спілкувалися латинською та грецькою мовами не менше, ніж рідною, А ще за допомогою цитат і віршів. Вдягнені були по-фронтовому, у військових одностроях кольору хакі. Т.Чернишова з букетиком польових квітів, А.Білецький з томиком античної поезії.

Бригадир одразу зрозумів, що наші керівники не дуже тямлять у сільському господарстві, і тому встановлював для нас, як нам здавалося, надлюдські норми. Ми обурювалися, але ж не хотіли засмучувати закоханих викладачів, яких ми любили й поважали.

— Це знущання з бідних студентів. По три сотки картоплі на день, — увірвався терпець у поета Феді.

— А що таке сотка? — перепитав куратор. Федя й сам не знав, але впевнено сказав: — Багато.

— Гаразд, — переговорю з бригадиром, — пообіцяв професор.

Чи говорив він з ним, чи ні, але метикована Клава Доцик винайшла "обхідний маневр": "Треба бригадира задобрити самогонкою". Подіяло! Норми стали "людськими", і ми відробляли свій трудовень. А взагалі ми "вколювали", особливо хлопці на буртах. Знаєте, що таке "буртувати"? Краще не питайте. Надто у хлопців, бо почувете таке, чого ще не чули.

Найприкметнішою подією у колгоспі на Кіровоградщині були наїзди професора І.П.Кучеренка, призначеного контролювати хід сільгоспробіт у студентському виконанні. Це з його ініціативи влаштувалися унікальні змагання серед дівчачої половини.

— Хто краще з дівчат принесе з криниці два відра води на коромислі, тому додаю півбала на екзамені з української мови!

Той, кому довелося вчитися у професора Кучеренка, пам'ятають його вимогливість і принциповість. Боженьку мій! Як же ми старалися підкорити те кляте коромисло! Особливо киянки, професорські доньки. Треба віддати належне тогочасній університетській справедливості: у колгоспи їздили всі без винятку студенти, тобто й діти викладачів, деканів, секретарів парткому і навіть проректора університету професора П.П. Удовиченка... Ой-ой! Хтось стукає у двері. Певно, латиніст із поетом Федею.

— А ми вже давно чекаємо на вас. "У нас тут, як на війні, тільки не вбивають", — кімната вибухає реготом, а латиніст нібито ніяковіє. Чи то нам здається.

До викладачів, що приходили до нас у гуртожиток, ми завжди ставилися з повагою і цікавістю, бо, як і в колгоспі, в позаакадемічний час вони ставали іншими, ближчими, не такими офіційними, як в аудиторії чи на зборах. Хоча, як на сьогодні, дистанція між викладачем і студентами була більш відчутною.

Нареготавшись досхочу біля відкритих дверей, перейшли до столу, почали вмошуватися на ліжках, стільців не вистачало, бо на наш регіт у кімнату один по одному посунули сусіди. Латиніст постав перед нами ще в одній іпостасі, неабиякого знавця українського фольклору, затагнувши несподівано:

*Холодні тумани
в лугах ночували...*

Потім факультетський поет Федя засипав нас віршами українських класиків, своїми власними та однокурсників — членів літературної студії. Тоді враз зупинився:

— Що це я все вірші та вірші. Зараз буде проза про студента Цубу і доцента Трояна. Слухайте, тюті, бо ви завжди найцікавіше пропускаєте.

Поет Федя мав феноменальну пам'ять і неабиякий хист художнього домислу. Цуба — це наш однокурсник, а вчорашню лекцію доцента Трояна ми справді прогукляли. Тож нашорошили вуха.

— Троян учора був в ударі. Цуба також. Послухайте, чим це обернулося:

Розпочав доцент свою лекцію ефектно:

“Сила людського духу в епоху європейського Ренесансу сягнула таких висот, яких вона не могла сягнути раніше в тероризованій інквізицією Європі”. В аудиторії, окрім вас, тюті, — “повний аншлаг”, студент Цуба, як завжди, на своєму місці, на дошці поганих слів немає. “Як же сьогодні славно!” — подумав доцент Троян. І раптом ліворуч від кафедри, на підлозі доцент побачив довгастих чотирикутний папірець. Це, тюті, був не папірець. Це була купюра — 100 крб. Доцент і далі ще натхненніше продовжував лекцію. Але час від часу його погляд падав донизу. “ Ні-ні, ці земні помисли не для мене, не для моєї дзеркальної душі”, — так доцент подумки відганяв від себе спокусу. Але безуспішно. “Що б воно означало? Якби за цією кафедрою опинився Данте чи Петрарка, чи ходили б вони навшпиньки навколо злощасної купюри, як оце я? Яка бридота в голову лізе. Мораль і етика — кредо педагога. Але ж муляє!”

Він перебіг очима по перших рядах слухачів, погляд його раптом упав на Цубу, і його, мов ножем, різануло:

“Ця підступна пастка, мабуть, справа його рук. Студенти — народ жорстокий. Вони, напевно, усім викладачам підкидали: “візьме — не візьме; візьме — не візьме”. Тільки всі мовчать.. Мовчатиму і я. Але ж де йому (погляд на Цубу!) взяти 100 карбованців (погляд на купюру!)? Це ж великі гроші (погляд на купюру!), половина доцентської зарплатні. Мабуть, фаль-

шиві (погляд на Цубу!). Ну, чого воно мені так муляє?!"

— Так-так, тюті! А поміж цими позирками та міркуваннями Троян продовжував викладати своє бачення Ренесансу, — завважив Федя.

"Його робота! — тривав тяжкий розумовий процес у голові доцента. — Він! Цуба! Усе за це говорить. Сидить завжди на першій зліва парті, у жовтій кофті-бобочці. Ніколи нічого не конспектує і, здається, не слухає. Сидить і спить. А після лекції висипає стільки запитань та ідей, як маку до різдв'яної куті. Це він підкинув фальшивку. Минулого разу цей зух раптом питає: — А це правда, Анатолію Герасимовичу, що крокодили розмножуються тільки на волі? — А яке відношення це має до моєї лекції? — А я думав, що ви знаєте. До речі, Анатолію Герасимовичу, ваш годинник несправно ходить. — Як це? — Минулого разу ви нас відпустили на перерву на сім хвилин раніше. — Ви б любили таку людину?! Я, в усякому разі, нездатний... І чого це мене сьогодні все так дратує і відволікає. Ще й "Веснянка" в залі клубу почала репетицію: "О-о-черет лугом гуде, Сава рі-і-чкою бреде..." Треба зробити замислений вираз обличчя і прочитати напам'ять щось із Петрарки. Ну, хоча б оте:

*Під владою Любові й самоти
Віршую та збираю квіти й зілля
Або міркую, поки є дозвілля,
Про кращий час, що має ж надійти..."*

Університетським викладачам у шістдесяті роки все важче і важче було зацікавити студентів. Надто вже вимогливі вони ставали. "Хоч у космос лети, щоб піднести свій авторитет, — міркував доцент Троян поміж дифірамами на адресу Ренесансу та... — А що, як наступити черевиком на цю асигнацію і придушити, як блощицю?! Ну й гидота в голову лізе. От насланя мені цей Цуба. Він підкинув... Він і вітається не так, як усі студенти. Наче чекає, щоб доцент першим привітався... Вітання, як відомо, це магія єдності, запевнення в бажанні єдності. У способі Цубиного вітання не було й натяку на бажання єдності. Самі шпичаки. Ви б любили такого студента? Отож... І чого це так довго немає дзвоника на перерву?.."

У голові доцента щось клацнуло. Ні, не в голові. Це ручка від вхідних дверей до аудиторії. Не вибачаючись, не вітаючись (хоч так в університеті не заведено), на Трояна не посунула, а налетіла його колега, наша викладачка Риндя і розпачливим голосом запитала:

— Ви тут нічого не знаходили?

— Ви про що? — доцент Троян зробив вигляд, що нічого не розуміє.

— Ось вона! — Риндя шулікою впала на купюру. Схопивши її, промимрила Троянові: — Оце у методистки позичила, бо нічим за комунальні послуги заплатити. І, як на гріх, загубила. Але, видно, народ сьогодні або дуже багатий, або дуже совісний.

— Народ сьогодні і багатий, і совісний!
— прокоментував Цуба, який один, ма-
буть, зі студентів почув Риндю.

Ті, що сиділи в останніх рядах подалися
до нього за роз'ясненнями.

— Це неправда, що Риндя у методистки
гроші позичила, — розтлумачував друзям
Цуба. — Її чоловік санлікарем на Бесараб-
ці працює. Там стільки грошви! А Вася Бу-
гай з другого курсу просив два рублі пози-
чити, сказала: "Живемо від зарплатні до
зарплатні".

"Ренесанс" летів шкереберть. Щоправ-
да, з'явлення колеги Ринді для доцента
Трояна було майже порятунком. Але як
тепер увійти в колію?! Колега Риндя
швидко зникла, залишивши по собі нудот-
ні пахощі парфумів.

— Навести лад в аудиторії після цього
було не просто, — вів далі поет Федя. —
Але доцент Троян враз припинив рейвах,
попередивши: "По-перше, у моїй присут-
ності плітки, поговори, обмови, чутки, а
тим більше доноси категорично забороня-
ються. А по-друге, годі вже про чуже й да-
леке! Нічого не конспектуйте, просто пос-
лухайте: "Український Ренесанс в особі
Миколи Зерова в моєму виконанні".

— Час, що лишився до дзвінка, студен-
ти, включно із Цубою, з розкритими рота-
ми слухали поезію Миколи Зерова, що її
напам'ять читав доцент Троян. Лекція бу-
ла врятована!

Отак, майже урочисто завершив свою
розповідь поет Федя і, помахавши ручкою,

пішов проводити латиніста додому, а ми одногосно ухвалили: від завтрашнього дня не пропускати жодної лекції, жодного семінару, жодних комсомольських зборів. Отак. А Воліна на ці наші рожеві заміри відреагувала фривольним анекдотом, що також починається зі слів: "і від завтрашнього дня.."

"Завтрашніх днів", проте, залишалося катастрофічно мало. Вони летіли, мов баскі коні. До лекцій та семінарів додалися турботи з дипломними роботами, підготовка до державних іспитів. Кімната в гуртожитку та читальний зал бібліотеки — тільки там і можна було нас знайти чи побачити. І в голові одне — встигнути надолужити те, що були недовчили, недочитали і ще багато недо...

Утім дехто не тільки "надолужував". Несподівано хтось із нас натрапив на "Щоденник Клави Доцик", саме так було написано на обкладинці грубенького зошита, який наша подруга, поспішаючи до університету, забула на столі під якоюсь газетою. Читати чужі щоденники, звичайно, не добре. Але що робити, коли він сам пахається тобі до рук. Серед буденних записів буденних подій, писаних твердою рукою, вирізнялися кілька нотаток начерканих поспіхом, якимсь нервовим почерком:

"Понеділок. Що вони собі там думають удома?! На таких харчах, хоча б диплом захистити. Який тут заміж! "

Примітка: Мати, передаючи Клаві з ав-

тобусом черговий дуюн (передачу з харчами), раз у раз тицяла в торбу записку: "Клавко, коли ти заміж вийдеш?"

"Середа. "Зоя захистила дипломну роботу на відмінно з відзнакою. Тема: "Українські поети в Канаді. 50-60-ті роки ХХ ст." Науковий керівник поет, журналіст і громадський діяч Микола Тарновський".

Примітка: А поет Федька чіплявся до Зої: "На біса вони тобі здалися ті канадські заблуди. Заріжуть, тютьо".

"П'ятниця. Без комсомольського бюро, без зборів і обговорень відраховано зі складу студентів Тетяну Віяр".

Примітка: Якщо вже когось відраховувати, то краще б Цубу (хоча і його шкода). А Таню...

"Неділя. Народ на танцях, а ми тужимо. Усі разом за Танею, а я ще й за Аліком. Ми з ним дружили з першого класу. Про це знала вся вулиця, на якій ми жили і вирости у Вінниці, школа, де ми навчалися в одному класі. Пам'ятаю, як на випускному вечорі ми відірвалися від своїх і пішли... Дві смішні рідні тіні — в нікуди. Він не зводив очей з мого обличчя, на яке впали, я це фізично відчувала, перші промені сонцесходу. Поглядами ми присягалися одне одному у вічному коханні. "Я переживаю такі щасливі дні, які Бог приборігає лише для своїх святих", — знаєш, чиї це слова? Гьоте. А я під ними розписався б власною кров'ю", казав, наче присягався Алік. Тепер тужу. А чи допоможе?"

Примітка: Алік був з письменницької

родини, що жила нині у Києві. Чи не тому Клавчина печаль була ще гіркішою?! Щоб заспокоїти Клаву, я процитувала їй не своє: "...Темрявою можна зобразити сліпуче світло, а сміхом передати найчорнішу трагедію" ... Чи допоможе їй?

І ось він, нарешті, червень 1960-го року. Ми покидали університет, гуртожиток і першокурсника Макизьона. Покидали з сумом і тугою, а також з великими надіями на майбутнє. Ми не лише стали старшими, ми стали іншими. Ми з жалем відзначали, що між нами не стало тієї зворушливої гармонії, яку ми відчували п'ять років тому. Але й розуміли, що інакше й не могло бути, бо всі ми еволюціонували, але кожен на свій лад. Хіба не мало позначитися на кожній з нас те, що з нашого кола доля вирвала Аліну Колосовську, Тетяну Віяр, Василя Садикова і геологів загалом. Нелегко Клаві Доцик шукати загадкові зоряні світи після розбитого першого кохання. Але ж "сміхом можна передати і найчорнішу трагедію". Тож, вперед і тільки вперед, тюті! З улюбленою студентською, хоча й російськомовною:

*Мы юность милую везем из Киева,
друг, на прощанье не грусти,
с такой профессией и звонкой песнею
всю жизнь придется колесить.*

*Девчата нежатся, а хлопцы режутся
на чемоданах в гурака.
И сквозь Днепра туман,
с крестом, от счастья пьян,
Владимир пляшет гопака.*

Дороги наші розійшлися. Зрідка писала Зоя. З червоним дипломом їй запропонували не Київ, не аспірантуру, а вчительську посаду в Кримській області. Потім замовкла. Спочатку озивалася й Клава Доцик. Богу дякувати, вдруге закохалася і, здається, назавжди. У кого б ви думали? У Федю, нашого поета. Вони побралися й переїхали до Вінниці. Клава — в музеї Михайла Коцюбинського, а поет, перебуваючи у постійному натхненні, пише не тільки вірші, а й прозу. А я повернулася до баби Варки, яка після побудови Київської ГЕС, переселилася у Вишгород. Стала до праці коректором у редакції районної газети. Вишгород — не Касатовичі, де я зростала, де дітьми купалися у Дніпрі. Але близько і до Дніпра, і до Касатовичів, які раз у раз озивалися до нас із глибин нелюбого нам моря.

Після чорнобильського вибуху і смерті баби Варки мене несподівано одвернуло і від моєї "районки", і від самого Вишгорода. Не давали спокою як у день, так і увісні депресія, сумніви щодо цінності й важливості моєї коректорської діяльності, як наслідку напруженого (попри всі дрібниці) п'ятирічного університетського навчання, вартості власного існування як особистості. А тут ще сусідка:

— Поліно Олександрівно! Чого це ви ото все сидите. як ріпа на грядці у покійної баби Варки? Заміж давно пора.

— Я не сиджу, я перебираю.

— Еге ж, моя голубонько, у ваші-то роки не перебирають, а хапають те, що пога-

но лежить. Це я вам кажу, як жінка з досвідом.

Після смерті моєї єдиної рідної душі, любої баби Варки та після слів "досвідченої" сусідки ви б заснули? Отак і я. Уперше за багато років перебираю подумки гуртожиток, лекції, дівчат, надто Колосовську з Садиковим. Нічні думки каменем лягають на душу. Я бездоганно, не даючи нікому приводу сумніватися, продовжувала виконувати свою коректорську роботу. Та ні коректура, ні бабині грядки не приносили задоволення. Вабив Київ. Притягував, мов магнітом. "А хто, власне, тобі заважає?! Півгодини двадцять другим номером автобуса, і ти там.

Як казала подруга Колосовська, я таки "тютя". Приїхала до Києва шукати роботу, а сама, мов причмелена, подалася на Володимирську гірку. Наче у Вишгороді бракувало мені такої панорами. А бракувало! Бо нема того присмаку, тої енергетики. А ще того, що має назву "традиція".

Уже ні з чим збиралася вертати додому і раптом, наче прокинувшись, побачила те, на що практично ніколи не звертала уваги — оголошення: на стовпах, деревах, стендах, стінах установ, підземних переходах, у метро. Де їх тільки немає! І чого в них тільки немає... Та ось же воно: "ПОТРІБНІ КВАЛІФІКОВАНІ: коректор, перекладач з англійської, геодезист". Адреса і телефон. Роздумів не було багато: "Коректор" ? — Це ж я! "Кваліфікований" ? — Тим більше!" Одне слово, місце нової ро-

боти — Інститут геології Академії наук Української РСР. Перші дні, йдучи коридорами інституту, відчувала, як калатає серце. Якась особлива атмосфера виповнювала їх. "Що воно таке? Чому воно бентежить мене, зачіпає за душу? Може, тому, що тут багато чоловіків? А жінці "у свої-то роки", як казала досвідчена сусідка, давно хочеться заміж? Стоп! Та тут же самі геологи та географи, тютю". Відчула, як запалили щоки. Стало соромно за себе. "Ти чого прийшла сюди? Чи не шукати відповіді на виклики підсвідомості щодо вартості власного існування, як особистості?! То й шукай. Уперто, настирно, сумлінно. Набравшись терпіння. Уяви собі, що ти розплутуєш клубок вовни. Якщо станеш квапитися й дратуватися, нитка рватиметься. А терпелива, урівноважена жінка розплутує повільно, не рвучи жодної нитки. Отже, робота передусім. І над усе".

Мені подобалося працювати в Інституті. Сучасна видавнича техніка. Ділова обстановка, інтенсивний ритм і переважно чоловічий колектив. Ось тільки термінологія: антропогенові відклади, палеоморфологічний аналіз, геоморфогенеза, палеогеографія. Але що то за проблема! Візьми в бібліотеці словник геологічних термінів і заглядай у нього. Як оце зараз я й роблю. Людина має голову не для того, щоб раз у раз обертати її назад. А для того, щоб думати і йти вперед. Отож, попри всі негаразди, тільки вперед, Поліно Олександрівно!

— У нас тут хтось новенький?
— Не новенький, а новенька, — відкориговувала я, не зводячи голови.
— Резонно. Але хіба це привід гніватися?
“Голос !.. Що це? Галюцинація? Сон? Слухова аберація?!..”

То був голос геолога Василя Садикова! Багато що в людині може змінитися з роками: посивіє чуприна, з'являться зморшки довкола очей, зміниться хода... А голос залишається тим самим...

Це був він. Не можна сказати, що зустріч була бурхливою, чи занадто емоційною. Скоріше діловою. Запитання — відповідь, запитання — відповідь. Про Колосовську — жодного слова. “Любить!.. А хіба може бути інакше?” Тепер Василь Садиков — доктор геологічних наук, професор столичного університету, де читає курси загальної геології та геоморфологічного картування. Читає і за кордоном. Отже, успішний, публічний і моложавий чоловік. А головне — директор наукового інституту, де я працюю. “Слава Богу, хоч в одного добре склалося!” Своім жіночим нутром я відчула, що він не одружений. “Алю досі любить”, верзлося в голові.

Робота і транспорт (мешкала я там же у Вишгороді, в бабиній хаті) забирали весь час, і погані думки навідувалися рідко. Трохи закрадалася заздрість, що Садиков і досі любить Колосовську. “Та що це ти?! Заміжжя тобі, жінко, мариться?! “Лис у господаря курей не краде. У подруг коханих не забирають”, — нагадала собі, щоб

тримати моральну планку. — “На всякий випадок тебе напам’ять вивчити тему докторської дисертації Садикова. Воно, щоправда, важко, а треба, щоб ненароком колись при ньому й зронити: “Регіональний палеогеоморфологічний аналіз давніх похованих рівнин Українського щита та Волино-Подільської плити”. Хух!”

— Якщо маєте бажання, я запрошуюю вас.

— Куди?

— На чай. Після роботи. У моєму кабінеті.

Саме таким має бути кабінет у Садикова. Книги, преса — скрізь: на столі, на підвіконні, у шафі. Окрема величезна шафа з камінням. Це не шафа, це — музей. Чаї — різні, і всі дорогі. І цей “Чай” був діловим: запитання — відповідь, запитання — відповідь. І тільки, коли секретарка, заносючи чайник з окропом, несамовито крикнула комусь: “Ти чого прешся, тютю? Не бачиш кип’яток у мене!” — ми з Садиковим так зайшлися реготом, що секретарка зніяковіла. А ми, наче заведені, ще не раз поверталися до цієї несподіваної okazji. Відтоді у наших стосунках настало якесь потепління, хоч не було мовлено жодного слова, що провіщало якусь перемену. Але в мене з’явилася надія. Утім вона зникла так само швидко, як і з’явилася.

На порозі хати баби Варки у Вишгороді стала Аліна Колосовська. Отак, як уже багато-пребагато років стоїть на бульварі Шевченка відомий пам’ятник.

— Полю! Ку-ку! Кинула все: Америку,

свого другого чоловіка, роботу прес-секретаря в посольстві; купила квартиру в Києві і, як бачиш, я тут, — виклала на одному подиху.

— Оце так комедія. А комедія без сміху, однаково, що весілля без музики, — зреагувала я і пригорнулася до подруги.

Ми пробалакали цілу ніч, а паузи заповнювали піснею:

*Тихо над річкою в ніченьку темную,
спить зачарований ліс.
Ніжно шепоче хтось казку таємную,
сумно зітха верболіз.*

— Пам'ятаєш, Алю, як ми на конкурсі художньої самодіяльності її виспівували. А коли ведучий оголосив: "Українська народна пісня "Над річкою", у залі озвався голос нашого однокурсника Володі Житника: — А слова до цієї пісні написав український поет і прозаїк Спиридон Черкасенко.

— О. то був розумака! До речі, де він тепер?

— Світило в Києвомогильянці. Відомий поет.

— Воно й логічно. Не цінували ми своїх одокурсників, тюті, — додала скрушно Колосовська.

Під ранок заснули знеможені. Добре, що була якраз неділя, не треба нікуди поспішати, можна робити все, що заманеться, навіть дурниці. І я таку дурницю устругнула.

— А ти знаєш, я працюю в одному інституті разом із Садиковим. Він — наукова

знаменитість, національна гордість. І не постарівся, — вибовкала я Аліні.

— Слухай, Полю, мене уважно. Завтра поцікавишся, чи немає у вас вакансій. Я взагалі-то зараз більше схильна до роботи в медіа, але перекладачем можу бути. Власне до вас я навіть прибиральницею погодилася б піти.

— Навіщо це тобі, Алю?

— Я хочу...

Пишуть, що Бальзак не розлучався з чорною кавою ні вдень, ні вночі і полюбляв тримати босі ноги на кам'яній підлозі. Аліна Колосовська і досі не розлучилася з постулатом, що красуням усе дозволено.

*Конечно, вы красавица,
от правды не уйти.*

*Вам нравится всем нравиться, —
вот это мне претит...* —

процитувала Поліна подумки колишнього однокурсника Володі Гайдая. А другого дні вранці вже була в кабінеті директора.

— Гаразд. Фахівці з англійської нам потрібні. У бюро перекладів є вакансія. Ми візьмемо, як ви сказали, професіонала.

Оце і все. Жоден м'яз на обличчі азіята Садикова не стріпнувся. " Авжеж! Любить і досі".

Зайве казати, як це мене засмутило. Проте здоровий глузд, слава Богу, був сильніший. "Тютьо! Та хіба це можна порівняти з чорнобильським вибухом або смертю баби Варки?! Людина має голову

не для того, щоб раз у раз обертати її назад. А щоб думати і йти вперед. Отож, попри всі негаразди й напасті, вперед, Поліно Олександрівно! "

Тільки жінка, що потрапляла в таку халепу, могла б мені поспівчувати. Як це не просто за таких обставин "іти вперед".

Через три дні за наказом директора Колосовську було зараховано перекладачем у бюро перекладів Інституту геології. Тиждень усе було спокійно. А потім таке почалося! Зі страдницьким виразом обличчя Колосовська раз у раз забігала до мене в кімнату в робочий час і тягла в коридор виливати душу.

— Це жах, Поліно! Я тобі зараз таке розповім... Виявляється, у Садикова роман з інститутською прибиральницею! А до того ж, коли він був у Криму в експедиції, то за сім кілометрів ходив до якоїсь доярки...

Мені так і свербіло сказати: "А яке тобі, власне, до того діло після всього, що поміж вами сталося?" Але Колосовська моя студентська подруга. І, хоча врода її вже потроху прив'ядала, вона все ще була дуже гарна.

— Алю, невже ти здатна повірити таким дешевим пліткам? Спитає у серйозних людей в Інституті, вони тобі скажуть, з яким самозабуттям віддається він своїй науковій роботі, що разом з керуванням Інститутом не залишає й крихти часу для якихось дурниць. А за сім кілометрів, мені розповідали, він ходив по парне молоко, Бо недужий був, сильно кашляв.

— Ну, гаразд, а чого він мене жодного разу не запросив до свого кабінету?! Розумієш, зіткнулися віч-на-віч у коридорі, а він, наче мужику, поклав мені руку на плече і каже: "Як жилося-булося, Аліно Володимирівно?" Таке нахабство. Наче між нами нічого не було.

Я заспокоювала Аліну, як могла. Та вона щодалі більше маячила не в кімнаті з елітною табличкою "Бюро перекладів", а в науковій частині, де я сиджу.

— Учора, віриш, приходить до бюро Садиков, кладе мені на стіл журнал і каже: "На завтра приготуйте, так би мовити, власне, перекладіть оці дві статті". — Уявляєш? Дві статті з його портретом і претензійною назвою: "Нове в геології. Україна". Ти ж знаєш, ця термінологія і все таке інше. Я цілу ніч працювала, щоб догодити, щоб оцінив мою ерудицію. А він зайшов, забрав, чемно подякував, навіть не поглянувши у мій бік. І шоколадки не подарував...

— А навіщо тобі це?

— Полю, мені всі дарують.

— Та не побивайся ти так. Адже ти сама знехтувала його свого часу. Навіщо це тобі зараз?!

— Поліно, ти таки тютя. Це вже принцип. Тобі цього не зрозуміти. До речі, ти хоч раз в житті цілувалася з чоловіком?

— Раз цілувалася.

— Це мало. Треба ще й переспати...

Нас перервала прибиральниця:

— Курити до вбиральні! Я вам уже не вперше кажу.

Удома я стала перебирати нашу розмову та поведінку Садикова і, хай мені пробачить моя студентська подруга Аліна Колосовська, в душі у мене нараз зажеврїла маленька, ні, зовсім малесенька, чи то мрія, чи то надія. А щоб вона мене не дуже спокушала, я пішла на бабину грядку полупатися в землі. Це мене завжди повертало до рівноваги.

До кінця місяця в інституті було спокійно. Садиков полетів на симпозіум до Сполучених Штатів, а ми надолужували прогаяне, позбувалися службових боргів перед літніми відпустками.

— Поліно, у мене манаття до біса набралось. Я оце дещо тобі принесла. А то ти все в одному та одному.

— Е ні, подруго, ти чогось іншого прийшла.

— Ну, прийшла. Прийшла сказати, що я нашого директора на шматочки поріжу або отрую! Жартую. Не бійся.

— Погані жарти.

— А чого ти, Полю, захищаєш його? Га?

— Просто я об'єктивна.

— Слухай, об'єктивна. А краще читай сама. Хоча ти не знаєш англійської. Ну, я тобі прочитаю. Заголовок: "Наші жінки не гірші за українських". І фотка доктора Садикова і якоїсь хвойди зі Штатів.

— Та ти дочитай статтю до кінця. Це, мабуть, науковий партнер, а не хвойда.

— Яка різниця. Я йому таке влаштую. Я сама зараз піду до нього.

Колосовська була у нестямі й розпачу.

Я знову, як могла, заспокоювала. Намовляла не робити дурниць. А сама подумки шпетила себе: "І навіщо я її сюди привела, на свою і на її біду? Садикову вона з усього видно, стала байдужа. З жінками, яких люблять, — згадувала я їхню першу зустріч в інституті, — по-панібратському не вітаються".

Раптом у поведінці Колосовської відбулися зміни. Вона наче охолола. Трималася стримано, розмовляла чемно, не допікала дурними запитаннями. Щось мало статися...

І сталося! Садиков викликав мене по телефону до свого кабінету і сказав. Спокоїно, майже по-науковому:

- Я вас запрошую.
- Куди?
- Вийти за мене заміж.
- Навіщо це вам?
- А ви подумайте. Якщо згодні — приходьте завтра до мене в кабінет.

Так не буває. Це, мабуть, на зло Колосовській. Біжу раніше з роботи і відразу до сусідки, "досвідченої жінки".

— Ще й як буває, голубонько! Згорів ото чоловік, як волав під балконом. От тобі й усе. Це ваша доля, голубонько.

Ледве дочекалася ранку. Рівно о дев'ятій — до кабінету. Думала, першою буду. Садиков випередив.

- Подумали? Погоджуетесь?
- Погоджуюся.
- Я старший за вас.
- Не набагато.

— Мене не люблять жінки за камінці і безлад у помешканні.

— Погоджуюся.

— Зі страв умію готувати тільки пшоняну кашу.

— Погоджуюся.

— Вживаю тільки дорогий англійський чай.

— Погоджуюся.

— Коли так, то завтра запишемося у ЗАГСі.

— Ви мене зовсім не знаєте.

— Знаю.

— А як же з коханням? Чи воно не обов'язкове?

— Полюню! Невже ви ніколи не помічали мого погляду у ваші очі. Навіть тоді, коли я цілувався під гуртожитком з Колосовською?!

— Яка жінка такого не помітить!

— Отож, до завтра...

Вихована на книжковому досвіді, вкотре звертаюся до художньої літератури: "Людина щаслива буває тільки на Таїті. Таїтяни живуть на початку світу, а європейці на кінці його", — писав Віктор Домонтович. Я ніколи не була на Таїті і навряд чи доведеться колись побувати. Але тоді в кабінеті директора Інституту геології Василя Садикова я почувалася так, наче живу на початку світу.

Наше одруження примирило всіх. Я безмежно раділа, що очі Колосовської не виказували тепер ані розпачу, ані злості. Незабаром Аліна подала заяву про звільнення. Наостанок сказала:

— Ти, Полю, не тютя! Ти молодець!

А Садиков процитував мені нашу начитану Зою, що виводила нас із кризи після розриву з геологами:

"При першому коханні чоловіки переконані, що воно й останнє. А при останньому — що воно перше".

А життя — то величезний клубок вовни. Уявіть собі, що ви розплутуєте його. Якщо терпеливо і врівноважено розплутувати, не порвеш жодної нитки, а якщо швидко й draжливо, можна сплутати й порвати.

РОЗЛОГЕ ІНТЕРВ'Ю ДОЦЕНТА ВІДОМІЙ ЖУРНАЛІСТЦІ

плетиво оповідань

ж: — Шановна пані, — не знаю, як краще до вас звертатися: пані доцент чи пані Поліно Михайлівно?

д: — Нехай буде "доцент", щоб коротше.

ж: — Гаразд. Отже, пані доцент, свого часу після вашої лекції, присвяченої кіноповісті Олександра Довженка "Україна в огні", ви побіжно зауважили: "...і взагалі тут надто багато мого особистісного". Чи не погодилися б ви утаємничити нас у сенс цього зауваження, що не одній мені, мабуть, видалося загадковим.

д: — Ну, давайте спробуємо... Річ у тім, що незадовго до тієї лекції, гортаючи журнал "Октябрь" за 1988 рік, я натрапила в ньому на мемуари Народної артистки СРСР Нонни (Ноябріни) Мордюкової, під назвою "Вот так и живём". Увагу мою привернула така її сентенція: "У фільмах про війну демонструють тільки таємничість страху, очікування смерті... Буде вам при-
нижуватися людина в окупації?" Цей ри-

торичний трюк, зрозуміло, розрахований був на однозначну псевдопатріотичну відповідь, на зразок "Ні в якому разі!" Відповідь, гідну хіба що її ходульної героїні Ульяни Громової, роль якої вона зіграла у фільмі Сергія Герасимова "Молода гвардія" (1948 р.) за не менш сумнозвісним романом О. Фадєєва. Чесну ж відповідь, гадаю, вона могла б почути від своїх земляків зі станиці Костянтинівської Донецької області, звідки вона була родом. Та важливіше інше. Принижуватися перед ворогами покинутим напризволяще мешканцям українських сіл і міст таки доводилося, бодай заради збереження власного життя, а головне життя дітей і онуків, проте чинити те саме і з тих самих міркувань доводилося часом і перед жаданими визволителями, що призводило часом до драматичних, ба навіть трагічних колізій.

Спробую проілюструвати це сюжетом під назвою "Гріх баби Варки". Спершу я хотіла подарувати свої сюжети і оцей "Гріх баби Варки" одному талановитому прозаїкові. Але він категорично відмовився, сказавши: "По-перше, баба Варка — це ваша баба, по-друге, за бажання, я можу знайти собі свій сюжет і свою бабу Варку. А по-третє, ваші сюжети цілком продуктивні у творчому плані, і приймати їх як дарунок було б аморально". Що ж мені лишалось? Я заховала свої сюжети до пори до часу в себе, а потім... Що з того вийшло, судить тепер ви. Отже...

ГРІХ БАБИ ВАРКИ

Їх гонили, як худобу... Через Верб'ївські луки до Дніпра, на переправу. Вони йшли мокрі до пояса, не обмундировані, а головне — нечувана річ! — не озброєні! Навіть мала Поля чудувалася: "Гуркотить війна, а ці хлоп'ята-вояки — в куценьких сільських піджачках і... без зброї.

Стояв холодний, вітряний жовтень 1943 року, переддень форсування Дніпра радянською армією. Чавкала примерзла земля, яку місили шкарбани новобранців. Село Касатовичі стояло на лівому березі Дніпра, Ясногородка — на правому. Над Дніпром щодня гуркотіла стрілянина, готувалося форсування. Потім настала невеличка пауза, і в селі спинилася на перепочинок чимала колона мобілізованих. Молоденький солдатик обережно підступив до хвіртки бабиного обійстя, й одразу якийсь начальник ревнув захриплим голосом: "Назад!"

— Мо' дитина їсти хоче, а ви в крик, — заступилася баба Варка.

Дозволив. Баба приступила ближче, заглянула в очі, тоді запитала чомусь, чи не стрічав її сина? Роками солдатик був, мабуть, молодший вд бабиного сина. Зовсім дитина.

— Ні, не доводилося.

На стіл поставила все, що було в хаті їстиного.

— Не турбуйтеся, їсти мені не хочеться.

Баба метнулася ще раз до комори, ви-несла кілька яєчок. Картопля й огірки, що стояли на столі, видалися їй скупим частуванням.

Від яєчок також відмовився.

— Синку, що з тобою? Не рви мою душу. З'їж, будь ласка, чого-небудь. Глянь на вулицю: біля кожної хвіртки ваші щось жу-ють. Поїж, прошу тебе. Мені легше стане.

Аби не відтягувати час, солдатик рап-том сказав голосом, який буває тільки в тих, що йдуть на шибеницю:

— Тітонько, сховайте мене де-небудь. Через кілька днів усе тут закінчиться. Ви ж бачите, і машин з пораненими в селі менше стало. Нас женуть на вірну смерть. А жити... я ж іще й не жив... так хочеться...

Баба Варка скам'яніла і перелякано по-дивилася на приреченого. Його начальник уже тупцяв біля хвіртки.

— Куди ж я тебе, бідолашного сховаю? Дивись! — показала на хвіртку, де стояв командир. — Ідіть з Богом! — чомусь на Ви мовила хлопцеві.

Хитнувшись, мов напідпитку, взявши зі столу одну лише картоплину, несподіва-ний гість вийшов з хати. Трохи постояв у дворі, картоплина у жмені обернулася на м'якушку. Хлопець був без шапки, в чор-ній сорочці й сільському піджачку на ваті. Баба Варка помітила, що сині губи в хлоп-ця наче розтулилися. Мо' ще хотів щось сказати. Не сказав.

— У колону становись! — почувлося.

— Равняйсь! Смирно!

"Смирно" не виходило. Бо, коли ведуть на шибеницю, голова сама хилиться додолу.

Баба зачинила двері, зайшла до хати й заголосила:

— Ой, буде біда з моїм Мишею! Чує моє серце. Побоялася, злякалася. Невже і цей, свій, приставив би автомата до грудей, як ото німець, коли боронила собаку, Рекса? — "Приставив би, бабо Варко, і не здригнулася б рука "за приховування дезертира. Таке вже було в селі." — Але ж як тяжко, як тяженько!

Баба Варка була жінкою побожною і заботливою, тож молінням її після того дня не було кінця. "Ой, не проститься мені той гріх", — приголошувала вона по кілька разів на добу.

Людина від народження не добра й не лиха. Але час і обставини раз у раз підштовхують її чи в один, чи в другий бік. Під час окупації нашу хату уподобали німецькі офіцери й розташувалися у ній з комфортом. А нас трьох — бабу Варку, її неповнолітню доньку і без малого п'ятирічну мене — випхали у пристьобник. Це така собі шоба над льохом. Не раз я бачила, як баба, впавши навколішки, випрошувала в когось із офіцерів щось їстівне: "Паночку, дай сироті сухарика". І той, коли був у доброму гуморі, кидав межі очі якийсь недоїдок.

Баба Варка боялася, як німців, так і своїх. Приходили німці — вішали і спалювали партизанів і тих, хто їм допомагав. Приходили свої, червоноармійці, вішали тих, хто був помічений у зв'язках з окупантами...

Молодий солдатик, що просив сховати його, помилився. Не “кілька днів” ще над Дніпром і Касатовичами гуркотіли гармати й гули над головами літаки. Аж до початку листопада точилися бої, що мали підготувати й забезпечити визволення Києва. Розривали гладінь Дніпра вибухи бомб і снарядів, злітала до неба скривавлена земля. Чим вона завинила перед людьми?! Чого не поділили між собою зверхники двох країн?! Що може приборкати цю руйнівну людську зваду?! Нічого цього не могла збагнути баба Варка, що все життя, замість підпису, ставила хрестика, бо була неписьменна.

— Що ж з тим хлопцем-солдатиком сумним сталося? Чи вцілів він, чи загинув? Піду, мабуть, до ворожки Йовмини-хи. Чує моє серце, що не побачу я Михайла. І все через отой мій гріх.

Боялася... А ви б не боялися?!

“12 лютого 1943 року вдосвіта карателі оточили село Ошитки — розповідала згодом баба Варка і своїм, і чужим. — І згоріла того дня живцем уся родина діда Мокренича: донька, троє її дітей, сам дід і його дружина. Серед тих трьох дітей була й моя невістка Дуня. Прийшла перевідати рідню. Пам'ятаю, довго вмовляла її не ходити: зима люта, вітрюган, завії. Не послухала, Закатували душогуби мою Дуню. Зойки було чути в кінці села”.

Свого часу Томас Манн писав: “Смерть близької людини завжди звертає наші

думки до високого, неземного". А така?! Така смерть може спричинити божевілля навіть у того, хто має серце з каменю. Серце кам'яне не буває. Це лише метафора. А ви гадаєте, чого баба Варка злякалася? У народі кажуть: найгірше тому, хто помирає. Для родичів і близьких є ліки, серед них може бути багато чого, для декого, приміром, мистецтво, але всеохопніші ліки — то, звісно, час. У мертвих такого шансу немає.

Життя у молодій Дуні (їй було неповних дев'ятнадцять) забрали нелюди, у яких не було обличчя, бо було... багато облич... Була потвора з багатьма обличчями. Забрали життя у молодій жінки, що любила працювати і співати:

*Як потрапиш, милий у бігу,
погукай — світ за очі піду...*

За гіркими думками баба Варка почула, як брязнула клямка в дверях. Онука прийшла.

— Не верне, Полю, мій Миша, а твій батько. І все через мій гріх.

— То треба було заховати отого червоноармійця.

— Розумна дуже... Піду краще до Йовминихи. Понесу яєчок. Тільки її карти правду кажуть.

— Нема чого до неї ходити. Онук баби Йовминихи тою колодою у підкидного дурня з хлопцями грає. Краще б ті яєчка мені дали, бо в голові паморочиться, — дратувалася онука.

— Розумна дуже... Краще полізь на калину та пошукай ягоду, поки птиця не склювала. А я підутати до Йовминихи.

"Живий, Варко, твій Миша. Моя карта не збреше", завчено бубоніла Йовминиха, а баба Варка клала яечка, кланялася низенько і птахою летіла додому.

"Живий"... звичайно, живий. Адже й листи були. Три письмощя; одне до сільської ради, двоє додому, з них одне для Полі".

Баба Варка не знала грамоти, тому всі листи перечитувала їй онука. Два листи були писані 1943 року, останній — другого січня 1944 — го. На всіх трьох — печатка: "Просмотрено. Военный цензор 1378". Найчастіше Поля читала той, що був адресований їй:

"Якщо не знайдеш коли для себе розради, дитино, піди до Дніпра, сядь у човен (обов'язково з бабою Варкою, бо течія), попливи на той берег. Звідти краще видно красу нашого села. (банально) Пильнуй, Полю руки. Мий часто і натирай лопухом. Руки в жінки повинні бути роботящі і красиві. Тримайся матері і баби Варки, бо мене, вважай нема. А так додому хочеться, хоч слідок твій поцілувати, доню. Та не можу. Горить усе мені всередині. У танкові завжди так. Горимо. Горіли і жита, і залізо, горів і я з ними. Думаєш, залізо не горить? Горить... Плавиться... Ось, нарешті, підмога... Але мене, вважай, вже немає..."

"Полюва пошта 13972 "ж".

— Полю, наче хтось стукає у двері.

— Листоноша.

І враз усе попливло у баби Варки: онука, село, Кокора...

“Пропає безвісти”...

— Бреше... Бреше й карта, як брешуть люди. Не простився мені, Полю, той гріх, про який ти знаєш, — казала баба Варка, вмираючи.

д: — Ось така історія... Шкода, все-таки, що не умовила я того прозаїка взяти цей сюжет собі.

ж: — Навіщо, коли ви самі добре упоралися з ним?

д: — Та все думаю, що в нього вийшло б яскравіше і переконливіше. Бо одне діло життєвий факт, а друге його художня інтерпретація.

ж: — Тут я б не погодилася з вами. Перше, ніякого сумніву щодо наявності справді художньої інтерпретації у вашому тексті немає. А по-друге, ваша інтерпретація виграє від того, про що ви самі казали на початку, про особистісність вашого сприйняття певного життєвого факту. В усякому разі, мене ваш текст настільки зацікавив, що я хотіла б познайомитися й з іншими художніми інтерпретаціями ваших життєвих фактів часів війни та й пізніших.

д: Гарзд. Тоді спочатку... Спочатку буде...

КОМАНДИР І МЕДСЕСТРА

Була неділя. У цей день нікого вже не гнали на переправу. Поменшало й військової техніки. Але від Дніпра везли й везли поранених. Коней не вистачало, впрягли й Костишиного бичка. Тої неділі, першого листопада 1943 року, нездатний був збагнути справжній зміст слів: "бомбування", "обстріл", "кров", "смерть" хіба що той, хто до того не дожив. Не вода, а сама кров, мов течія посеред течії великої ріки, плинула Дніпром. Надвечір у бік Ясногородки на правому березі рушили під ворожим вогнем величезні понтони з червоноармійцями. А Касатовичі, які ще вчора були звичайнісіньким українським селом, сьогодні нагадували величезний казан, у якому кипіло залізо, земля і люди. Розтрощено вибухом німецького гарматного набою колгоспну кухню, догоряв польовий госпіталь, рештки амбару, конала у передсмертних корчах чиясь корова. Розколювалося небо від гуркоту штурмовиків, що літали мало не над головами. Здригалася наша схованка — погріб діда Семена. Либонь ціляли німці у височенний осо-

кір, на якому могла бути червоноармійська виглядка, спостережний пункт.

— Хотів же перед війною зрубати, так стара водно: "Хай веселить обійстя". — Ось тепер повеселить.

Командир, — так його називали в селі, — був зібраний і різкий, як ніколи, переходив від підводи до підводи, вдивлявся в поранених, радився з лікарями, покрикував на бійців-санітарів, показуючи в бік Костишиної хати, де в коморі тимчасово розміщували бійців з важкими ураженнями, до підходу автотранспорту.

Раптом по той бік вулиці почувся крик: "Медсестру поранило!" Діти, дарма що німець не припиняв обстрілу, перші вискочили з погребя діда Семена й побігли до Костихи. Ми дуже любили медсестру, бо відчували її добре ставлення до нас: кому струп'я на голові загоїть, кому воші виведе, а кого просто погладить по голові.

Ноші стояли біля підводи посеред Костишиного двору. На ношах лежала медсестра. Кров цівкою бігла з її шиї. Командир упав навколішки і, притискаючи хустку до рани, намагався зупинити кровотечу. Очі медсестри були напіввідкриті, повіки не ворушилися. До командира підійшов лікар і сказав: "Ви не хочете помити руки?" Той мовчки підвівся, підійшов до рукомийника і механічно наказав:

— Дітям — цукру, жінкам — по консерві.

Убитих на війні, як правило ховали в плащ-палатках і шинелях. Медсестрі зби-ли домовину з дощок, і в ній поховали.

Війська пішли далі на захід, і командира я більше не бачила. Але впізнала б його, мабуть, і через двадцять років. По самих тільки очах. Вони були в нього зеленого кольору, надзвичайно гарні.

У повоєнних Касатовичах багато що змінилося. Поля підросла. Костихіна Марія повернулася з Німеччини, куди її заревану, зі сльозами й голосінням проводжала Костиха, як на шибеницю, і тепер виспівувала на подвір'ї:

Ой, туфлі мої,
носки лакові,
Всю Німеччину пройшли,
одинакові.

Минав час. Минали роки...

Поліна відразу впізнала його: стрункий, підтягнутий. А головне — зелені гарні очі.

— Командир?

— Полю! А де ж двері, на яких я оцим ножиком вирізав: "Я сюди ще повернуся?"

— Хіба ви не помітили, що в нас друга хата? Та перша була під соломою, а ця — крита бляхою. Від грому згоріла стара хата, тільки стіни вдалося загасити. Баба Варка тоді дуже побивалася, а дід Терешко сердився: "Це все Костиха накаркала". — "Ой, покарає тебе Господь за матюки!" — приголошувала баба.

— А вашу книжку "Німецько-український словник" дід віддав нашому вчителю з німецької мови. Може, збігати забрати?

— Не треба, Полю.

Не змовляючись пішли удвох у той бік,
де була братська могила.

— Доглядаєш?

— Доглядаю.

— А чого бур'яну багато?

— Кажуть, тут незабаром пам'ятник
поставлять, і всі прізвища на ньому викар-
бують.

— Коли це буде...

Командир нарвав жмутик смілки (її у
нас скрізь — у дворі, при дорозі, на луках)
і поклав на могилу медсестри.

— Пора мені, — сказав, коли дійшли до
Кокори.

— Тут вам уже близьенько до Пірнового,
звідки до Києва рукою подати. А я піду.

— Я знаю цю дорогу, — відказав коман-
дир.

— А ти, Полю, з роками гарнішаєш. Та-
кі коси гарні русяві.

Поля зніяковіла й зашарілася, відчула,
як запалали щоки. Вона так затиснула у
жмені подаровані їй ручку і шоколад
"Гвардійський", наче злякалася, що ко-
мандир захоче забрати їх назад.

— Ви ще приїдете?

— Приїду. Обов'язково.

д: Оце і все.

ж: Даруйте, а чи Командир — не ваш
чоловік?

д: Та ні... Хоча припускаю, якби нам ви-
пало довший час жити поблизу й мати
змогу спілкуватися, не виключаю, що мог-

ла б серйозно закохатися. Думаю, він залуговував на це. А щодо одруження, то, звісно, це залежало б і від нього.

ж: Але ж ви не будете заперечувати, що оте дівчисько — то ви?

д: Не буду. Це ви вгадали.

ж: Поліно Олександрівно, скажіть будь ласка. От німці стільки горя завдали вам і вашій родині. Як і Україні загалом. Що б ви сьогодні про них могли сказати.

д: Та нічого. Адже сьогодні і ми, і німці вже не ті, що були за часів війни. Слава Богу, що ні вони на наше, ні ми на їхнє не зазіхаємо. Хоча не виключено, що на іншому, не державному рівні, якісь колізії можуть траплятися. Як-от це приключилося знов-таки у наших краях. з нашим сільським Петером.

ж: То це теж буде новела?

д: Ну, скажімо, так. Отже...

ПЕТЕР

— Диви, Хряпині німчуру повели до річки купатися.

— Німецьке байстря, а люблять, як рідного.

— Так він же їм справді рідний.

— Однаково німчура...

Галя Хряпа мала вже трійко своїх, а четвертого зачала від німця. Жила вона під час окупації у Мейєровій хаті. Єврєць Мейєр вчасно втік із села. А хата в нього була... не хата, а добротний будинок. Отож, одну половину в ньому займала Галя з дітьми, а в другій уместився німецький штаб.

У селі гомоніли: "Галя — нечупара, погана мати і господиня. Якби не чоловік Мусій, то діти б ніколи не нюхали борщу".

Так це ж у добру, мирну годину. А тут війна, чоловік на фронті, німці, вважай, за стіною, діти голодні. Одне слово... нечупане горе.

У штабних завжди залишалися якісь недоїдки. Собаки у Хряп не було, усе доїдали діти.

— Пане німцю! Дайте хлібця сиротам. Батько на фронті, сама нездужаю.

— Що ти плещеш, дурна?! Ти ще їм скажи, як твій Мусій трощить їхніх на фронті.

— Ну і вдача у цієї жінки. Як бідолашний Мусій жив із нею стільки років? Ще й троїх дітей придбали. Їсти готував чоловік, грядку обробляли діти. А вона...

— Пане німцю! Дайте хоч щось діткам.

Один таки змилювався. У нього було добре обличчя, трохи запалі, уважні блакитні очі, ніс із ледь помітною горбинкою і світле пасемце русявого волосся, що спало на чоло. Він частенько, коли не бачив офіцер, підкидав дітям істивне. Галя знала ще один секрет білявого, вона любила підглядати за ним: часом, так само на самоті, він діставав з потаємної кишені фотокартку і довго-довго вдивлявся у неї. На картці було двійко дітей — хлопчик і дівчинка, і жінка середніх літ з буклями понад вухами. Жінка і хлопчик у панчішках Хряпиху анітрохи не цікавили. А от дівчинка — це було справжнє диво: суkenька з коротким ліфом, а внизу — мереживо, на шийці стрічка, а на ній, якась, мабуть, дорога прикраса. "А моя Ньюра така обідрана і некрасива. Вся у мене".

У ту мить, коли Галя замилювалася дівчинкою на фотокартці, німець спиною відчув чужий погляд. Обернувся. Цієї він не боявся. Нічого не сказав, тільки вище підняв руку з фотокарткою, аби Галі було видніше. У селі, звісно, ніхто не знав чужої німецької мови, так само, як і німці не знали української. Але всі добре один одного розуміли. Говорили погляди, руки, ін-

тонації. Порозумілися й ці двоє — нечупа-ра Хряпиха і вишуканий білявець німець.

Наприкінці жовтня 1943 року німці покинули Касатовичі. Тікали вони через Пірнове. Куди? Не знаю. Мала була. Збиралися швидко, зосереджено, пунктуально. Практично нічого не забували й не залишали в хатах, де мешкали.

На прощання німець з білявим пасемцем на чолі подарував Галі ножиці "Ріма", кілька банок консервів і губну гармоньку. Думала це все. Аж ні. Через дев'ять місяців Хряпиха народила хлопчика. Назвала Петером. "Зовсім сказилася жінка, — ляскали язиками баби. — Для всіх у Касатовичах він Петро, а для неї Петер. Німчура, та й годі!"

Для сусідів, може, й німчура, а для Галі — синочок. Вже й підріс хлопчик настільки, що час від часу тітка Горпина кричить зі свого городу:

— Галю, знов твій Петро, окаянный, грушки мої трясе! Роби з ним що-небудь.

— Який він тобі Петро? Петер він! А груші — Божі, а не твої.

— З якого це часу ти стала така побожна? — зачиняла тітка Горпина хвіртку, йшла до хати: "Очі б мої не бачили голодранців цих. Хряп!"

Хлопець ріс, діти грядку обробляли, село потроху оживало. Стали чоловіки з фронту повертатися. Скалічені, а то й зовсім каліки, як-от Левко, без обох ніг.

Ще в Києві, на Спаській пристані, звідки катером "Павлик Морозов" повертався

додому Мусій Хряпа, односельці доповіли йому про Петера.

“Що ж його робити?” — думав чоловік. Мовчав і кури́в. Кури́в і мовчав. Коли катер причалив у Касатовичах, Мусій зійшов трапом на берег, перейшов Верб'ївські луки, але додому не пішов. Натомість зайшов до крамниці, узяв пляшку горілки й завернув до діда Терешка.

— Що мені робити, Терентію Івановичу?

— Голову одрубати!

— Та ні.

Випили ще по одній.

— Терентію Івановичу! Що мені робити?

— Голову одрубати!

Піду я додому, до своїх.

Наступного дня він знову прийшов до діда Терешка.

— Візьміть мене, Терентію Івановичу, сторожем на сінопункт.

Дід узяв. Мусій не тільки сторожував тюки з сіном, які щотижня переправляли баржами на Київ, а й постійно жив у будці на березі Дніпра, яку сам і спорудив власними руками.

“Дніпро!.. Вийдеш на берег — бодай один тільки раз — і на все життя непроминує враження від імристо-блакитної грядіні ріки, від оксамитно-шовкової трави на тому березі. Це треба бачити. І вміти побачити. Білий, як хустка, пісок на косі. У будці прив'яле пахуче сіно, під осінь — дикі качки і мисливці з Києва. А ось уже й сигнальні бакени серед Дніпра засвітилися. Краса! Дніпрова краса. Касатовичівська

краса... Тут не тільки про образи, про Петера, а й про рідного батька забудеш".

А Петер росте. Білявий, великі сині очі. А вії... Де той сантиметр, щоб поміряти їх?! Старші Хряпині діти годують, причісують, цілують, захищають Петера, а влітку водять до Вовчої річки купатися. Наше село не здивуєш тим, що хтось там має губну гармоньку. Після окупації вони були мало не в кожній хаті. Але добре грати на ній умів тільки п'ятирічний Петер.

*Ой, Марічко, чичері
чичері, чичері,
Розчеши мі кучері,
кучері, кучері...*

— От бісеня! Увесь у батька свого, німчуру, — це Галя подрузі. — Пам'ятаєш, Зінько, як ми під ту маленьку музичку польку витанцьовували? А старший підійшов і каже: "Ето не так. Ето фокстрот".

— Та не кричи, прицюцькувата, люди почують. Подумують, що в окупації ми тільки фокстроти танцювали.

— А що? Хіба не було? Ковдрами позакриваємо вікна, на стіл лампу і у два голоси: "На позицію дєвущка..."

— Про таке можеш кричати, хоч і до Києва. Ти, Галько, про окупацію не дуже одкровенничай. У тебе байстрюк, у мене любов. А люди які у нас? Не поймуть.

— Правда. Це я по дурості. Така одкровенна...

А Мусій сторожує. Рибу з Дніпра носить своїм. Потім уже в будці рідше став

ночувати, ні-ні та й додому шмаляє. Галя якось сказала йому: "Ну, вбий мене, якщо хочеш!" Не вбиває. Більше того, на перше вересня повів Петера за руку до першого класу. Здуріти можна! Звикайте, односельці: душогубства у Хряп не буде! "Німчура" став Мусієвим сином. Закінчив семирічку і вивчився у Києві на кухаря.

— О, тепер з Гальчиної хати не тільки борщовим духом віятиме., — глузували односельці...

Коли почалося "велике переселення народів" на догоду ГЕС та майбутньому морю, і Касатовичі "пішли на знос", родина Мусія й Галі Хряп перебралася до районного центру. Петер допомагав будівництву київськими заробітками. А згодом і сам переїхав до матері. Галька жила сама, Мусієчко помер, царство йому небесне, космічної доброти був чоловік. Старші діти порозлігалися, хто куди. Тільки меншенький, Петер, залишився біля неї.

Працював хлопець у шкільній їдальні. Ходив дуже охайно, у вишиваній сорочці. Сам купив у художньому салоні в Києві. Ледача Галька нічого не вміла, навіть вишивати. Шкільне меню писав українською мовою. А вечорами над Десною грав на німецькій губній гармоньці. Та ще й як!

*Ой, висока та гора,
А ще вища груга.
Ой, тяжка, тяжка біда,
А ще тяжча груга...*

Роки великих змін привели на Україну багато чужоземних людей. До містечка, де замешкав Петер, прибула іноземна делегація з перекладачем. Містечко невелике, і через годину всі знали, чого завітали до них ті люди. Фабрику хочуть будувати неподалік від школи. Знов — "на знос"?! Кинув хтось здогад. І, хоча той здогад нічим не був умотивований, народ захвилювався: "Та доки, врешті, будуть досліди над нами робити?!"

— Та ви спочатку вислухайте, — благав місцевий чиновник.

— Вислухати можна.

На середину шкільного подвір'я вийшов чоловік, охайно і по-сучасному вдянений. І хоч цей пан був підстаркуватий, але пещений і витончений. Поганенькою російською мовою він поділився з присутніми думками про те, що, оскільки від лісу, якого довкола так багато, користі їм майже ніякої немає, то він пропонує вигідний бізнес-проект: побудувати тут, за участі його капіталу, фабрику, яка дасть тутешньому люду багато робочих місць і прибутки до місцевого бюджету, від яких поліпшиться і їхній матеріальний стан.

Народ схвально загомонів.

— А що ж вироблятиме ваша фабрика?
— запитав хтось із не байдужих, наляканих чорнобильською напастю та чутками й телепередачами про шкідливі для здоров'я підприємства, що, мов гриби після дощу, плодилися як близько, так і далеко.

Замість відповіді пан бізнесмен дістав з

кишені губну гармоньку, точнісінько таку, як у Петера. Натовп спершу остовпів. а тоді зайшовся реготом. Районний чиновник замахав руками, закричав, намагаючись повернути збори у ділове русло. Згадки про робочі місця та прибутки до бюджету таки подіяли, і натовп угомонився. Тільки не всі.

Треба було бачити в цю мить стару Галю Хряпу, На збори її привела усім відома її вроджена цікавість, звичка, якої вона не позбулася й на старість. Побачивши в руках закордонного пана гармоньку, Галька пильніше придивилася до гостя. Попри старечі зміни, його обличчя було копією Петерового: трохи запалі великі сині очі, ніс з горбинкою, сиве, вже не біляве пасемко над чолом. Стара, беззуба Галя, ледве переставляючи ноги, подалася до нього:

— Петере! Це ти?

— О-о-о! Такі нещасніє старушкі то же не обідім...- Зробивши широкий жест рукою, запевнив він збори.

Але Гальчин "меншенький", що теж прийшов і уважно прислуховувався до промов з точки зору своєї професії, зачувши, що сказав чужоземний пан, зірвався з місця й кинувся до нього:

— Ніяка вона тобі не старушка, а моя мати. А якщо ти такий тупуций, що не впізнав у ній моєї матері, а у мені свого сина, то поганяй, німчуро, додому і там будуй свої фабрики. Які схочеш, такі й будуй! А тут не командує!

Натовп заляк, шокований почутим.

Перекладач залопотів щось на вухо бізнесменові. Той шарпнувся був у бік обох Хряп, але районний чиновник, разом з перекладачем, вхопивши попід руки, потягли його до новенького "Фольксвагена", що стояв неподалік. Та курява, що знялася за машиною, вляглася досить швидко. Набагато швидше, аніж та, що зчинилася в головах збентежених учасників сходу...

д: Ну, як вам така любов під окупацією?

ж: Дуже несподівана і сама новелка, і всі перипетії. Можна навіть сказати — цілий спектр того явища, що зветься любов'ю: любов чоловіка і дружини, зрада, жадання розплати з одного боку, тривожне очікування з другого, перемога любові родинної. І все це на тлі ще не розвіяної атмосфери війни...

д: Ну, якщо вас так розчулює тема сільського, але далеко не пасторального кохання, то ось вам ще одна версія під назвою...

“ПОГУБИТЬ МЕНЕ СТУПА”

(історія касатовичівської любові)

У всіх учителів-чоловіків Касатовичівської середньої школи дружини, як дружини: або продавець, або завпоштою, або медсестра, або теж учителька. А в Дмитра Івановича — працівник лісівництва. Усе життя Катерина збирала в Кокорі живицю — соснову смолу. Під могутніми кронами сосон дівчина знайшла покликання свого життя. Зайдеш у ліс — усе твоє. Думки й почуття, наче метелики біля вогню, в'ються навколо лісу. З ним бесіду вела, жила, любила.

Колишній підводник, капітан 3-го рангу, що в сухопутних військах дорівнює майорові, Дмитро Іванович Стригуб, з'явився у нашій школі одразу після війни. Він став справжнім скарбом для тодішньої сільської освіти. Вів уроки математики, фізкультури, гурток співів.

Катерину запримітив у восьмому класі. Здорова, повнотіла, з червоними пухленькими губами, темними косами і чорними, як вуглинка, очима. Більше мовчить, за неї

розмовляють очі. Їй важко давалася шкільна наука. І, хоч сільські хлопці називали її Ступою, самі увивалися коло неї, мов джмелі у квітнику. Учитель математики і фізкультури — таке одразу помічається — прихильно ставився до Катерини. З усіма по-воєнному: встань, сядь, думай. А з нею інакше. На контрольній з математики стане близенько коло її парти і наче ненароком "умножить" (спершу він розмовляв російською). Тоді цифру якусь назве. Теж ненароком.

— Так це ж відповідь! — раділи ми.

Скажіть, на милість, хіба цього мало, щоб хтось із шкільних лобурів крейдою на Катерининій парті намалював: "Ступа + Д. І. = Л."

Жила Катерина удвох з матір'ю-удовою, як і більшість наших учнів. Їхня хата стояла осторонь села, так що грядка з картоплею упиралася в сосняк. Капітан часто ходив до лісу: у його краях — усе степ та степ.

Була неділя. Учитель забрів на галявину: під деревом сидить Катерина, корову з телям пасе.

— Гуляєш?

— Аякже. Припасую теля, бо в череду йому рано.

— А чому без книжки?

— А навіщо?

Книги ніколи не викликали в неї зацікавлення. Вона й пробувала щось читати, та ніколи не могла зосередитися, тому й кидала. Може, не ту книгу їй давали.

“Тільки баки дітям забиває те читання”, - скаржилася вона матері..

— Книга, доню, дуже корисна, навіть під старість. Ти тільки подумай ось, чому твоя мати до цього часу може співомовки Руданського на пам'ять переказувати?! І не тільки Руданського! А Лесю Українку! Ой, як би не війна, далеко пішла б твоя мати Лисовета... Одного не можу зрозуміти, хто тобі заклав у душу таку нехить до книжок...

Мовчазна, з засмаглим обличчям і великими, як на її вік, босими ногами, учениця восьмого класу викликала в Дмитра Івановича якісь незбагненні імпульси і неспокій, від яких завмирало серце, з'являлося почуття сорому. І, не знати звідки, висілася думка: “Погубить мене Ступа”.

У селі життя прозоре. За десять кілометрів відомо, у якій хаті вчора гнали самогона. Тому в понеділок побачення вчителя й Катерини у лісі жваво обговорювала не тільки школа. Проте, на носі був червень, а отже, у лісі суниці, а в школі іспити, тож новину, яку сорока на хвості принесла, швидко й забули. Окрім того, у школі Катерина більше не з'являлася. Покинула та й капець..

Тієї ночі у Лисоветиній хаті світилося мало не до ранку. Удова виховувала доньку.

— Я думала, Катю, ти вилікуєш мою душу. Вивчишся, людиною станеш. Ти ж бачиш, як я живу. Як трава. А цей колгосп з його трудоднями... Якби не грядка та не Лиска, давно б старцювати пішли. Згоряє душа моя, плавиться і тане остання надія.

Це вже, доню, я не з тобою балакаю, а з твоїм батьком, якого ти у вічі ніколи не бачила. Найстаранніші та найздібніші незабаром повернуться у село. Якщо не назавжди, то хоч у гості. Повернуться шанованими людьми — лікарями, вчителями, агрономами. Чи не пошкодуєш тоді?

— Ні! — сердито одрізала дівчина.

Тоді підійшла до матері, пригорнулася і більше очима сказала: "Не треба побиватися, мамо. Важко мені і незрозуміло з тими книжками. У лісі — інша справа: над кронами сосон ясніє високе небо, а долі — зарості пахучої черемхи. А скільки на привалі квітів! Сині, жовті, червоні, а головне — живі". Катерина знала в Кокорі кожну стежку, дорогу, кожен брід, кожне дерево. Ось недавно зрубано, а це всохло від старості, а цьому болять, мабуть, якісь вавки, бо шишки на стовбурі. Дівчина вчувала попри лісовий гомін то притлумлений стогін, то гірко голосіння. То озивалися братські могили. Їх у лісі було дві і одна в самому селі, біля сільського цвинтаря.

То була остання педагогічна спроба матері. Безсила мудра Лисовета змирилася з вибором дочки.

— Ти б, Катю, занесла колись молока вчителю Кажуть, на скоромному перебивається чоловік. А робота ж у нього важка, умственна. Він, — гомоніла мати, — гарна людина. Має шану в селі, хвалять дуже люди.

Офіцер, капітан 3-го рангу і в запасі залишався офіцером. На уроках фізкульту-

ри вимотував учнів "стройовою підготовкою". Але його другою любов'ю після математики був співочий гурток. Йому він віддавався зі щирою пристрастю і наполегливістю. І так запалював гуртківців, що ті аж надривалися виспівуючи, очевидно, його улюблену часів юності:

*Подари мне, сокол,
на прощанье саблю.
Вместе с саблей
остру пику подари...*

Дякувати Богові, дід Терешко роз'яснив народу, що таке "піка". Бо спочатку, як доходило до слова "піка", реготу було на все село, і репетиція мало не зривалася. Зате пізніше, завдяки йому ж, улюбленою піснею не тільки гуртківців, а й багатьох дорослих касатовиччан, недавніх фронтовиків, а особливо вдів, усіх, хто не забув ані 1941-й, ані 1945-й рік, стала інша пісня:

*Як на гальнім небосхилі,
Де громи гудуть,
Ідуть хлопці наші милі
У далеку путь.*

*Гей, гей, гей!
Дорога гальня!
Гей, гей, гей!
Сльоза печальна
Покотилась в гівчини
З очей.*

Тогочасні ЗМІ (Засоби масової інформації): радіоприймач "Родина", що стояв у кабінеті директора школи, радіоточка, яку

слухав через навушники дід Терешко, один примірник газети "Ленінським шляхом", який курці не встигли порвати на цигарки, не могли повною мірою вдовольнити культурно-естетичні потреби села і школи, зокрема. Надолужували лекціями, гуртками, бесідами на колодах. Отож, співочий гурток, під керівництвом Дмитра Івановича, був вагомим внеском у культурну революцію в нашому, "окремо взятому", селі.

У тітки Лисовети тліла надія: "Може, вчитель візьме Катю? Хоч і старший, зате освічений і надійний". Тому часто нахвалювала його у присутності дочки і передавала свіженького молочка. Учитель пив молоко, ганяв учнів до Кокори "похідним та стройовим кроком" і мусолив нав'язливу думку, що не знати, з якого дива взялася: "Погубить мене Ступа".

Після нічної розмови з матір'ю Катерина стала працювати в лісівництві. Людям здавалося протиприродною ота хіть молоді дівчини до важкої праці в лісі. Про неї казали: "Дере Катя живицю живцем". Та робота важка навіть для чоловіка. Щодня тільки ходи шість кілометрів: три туди та три назад. У дощ, спеку, заметіль іде дівчина, як на варту. Сокира, торба з різноманітним причандаллям: стамески, ножі, металевий гак, карнавки для живиці. А ще хліб і пляшка молока. Працювала Катерина старанно, смоли щодня наточувала багато. Її дух приносила з лісу додому. Він стояв у хаті. в коморі, навіть у хліві. З кож-

ним роком грубішали руки, шкіра. Кух-
вайка і чоботи робили Катрюдебелою і
старшою, ніж насправді. Лисовета поби-
валася за нею. А тут ще й сама занедужа-
ла. З'явився сухий кашель, марніла з кож-
ним днем, самі вилиці стирчали. Не допо-
магало й зілля, що його мішками приноси-
ла дочка з лісу й запарювала для неї.

— Хоч би ти пару собі знайшла, Катре,
то я б і вмерла спокійно.

Накаркала. Приходить голова сільської
ради і каже:

— Ти, Лисовето, у поле негожа ходити,
нездужаєш. Хата в тебе простора. Візьми
на постій водолаза. З Києва приїхала вели-
ка бригада для виконання особливих робіт
під водою.

Тоді, після війни, не тільки в Касатови-
чах, по всьому Дніпру піднімали з дна ріки
невеличкі судна, катери, човни, пороми
плоти тощо. Одне слово розчищали фар-
ватер від різних перешкод. Чого тільки то-
ді не приносили водолази в село: губні гар-
моньки, каски, зброю, набої — усього бу-
ло. Дідові Терешку, наприклад, його пос-
тоялець-водолаз подарував срібну ложку,
німецьку, бо літери на ній були не наші:
"ZS". Дітлахи й старі баби днями сиділи на
березі Дніпра — дивись, може, щось і пе-
репаде.

— То він сьогодні й прийде, — сказав
голова, не дочекавшись відповіді.

То був хворобливий молодий чоловік
років тридцяти. Стриманий, ввічливий, а
головне — добрий. Водолази мали непога-

ний пайок. У хаті Лисовети, окрім картоплі й молока, з'явилися, дякуючи постояльцеві, і м'ясні страви з консервних банок.

Усе вийшло саме по собі: удень Катерина в лісі, водолаз на Дніпрі, а вночі — разом у Лисоветиній хаті. Ніяких освідчень у коханні, ніяких ЗАГСів не було, просто так, ненароком, Катерина стала жінкою водолаза з Києва. А капітан 3-го рангу все ганяв учнів "стройовим кроком", готував новий репертуар до концерту з нагоди річниці Жовтневої революції, пив молоко від корови Лиски і... тужив: "Таки погубила ти мене, Ступо!.."

Сталось непередбачене. Раптово помер водолаз, зять тітки Лисовети. Лікар написав висновок — кесонна хвороба. Професійне захворювання тих, хто працює на глибині, внаслідок швидкої зміни атмосферного тиску під час підйому на поверхню. Дуже шкода було чужого, не старого ще чоловіка. Але великого розпачу в душі Катрі, здається, не було. Треба жити...

Сонце вже стало високо, птахи розспівалися на всі голоси, ліс шумить, зелений, ласкавий. "Таки добре, що наша грядка упирається в сосняк", — раз у раз з радістю відзначала дівчина. — "Треба жити..."

Не знайшла Катерина сподіваного щастя і в другому шлюбі з колишнім однокласником Романом. Тому швидко розлучення видалося їй таким справедливим і правильним. Як з'ясувалося, не було в житті нічого, що б могло їх поєднувати. Дітей Бог не дав. Ні Катрю, ні ліс Роман ніколи

не любив. Провчившись рік у культосвітньому технікумі у Києві, Роман став дорікати дружині браком освіти. Робилося це нібито жартома. Був з нього такий собі сільський жартівник, у якого завжди на похваті якийсь анекдот, дотеп або штрикачка. Особливо полюбляв приповідку: "Коли людина вип'є, у неї усього стає удвічі".

Мовчить Катря, Дере живицю живцем, носить суниці й чорниці Романові. Та одного разу не витримала. Збиралася на роботу, а він: "Щасливого вам повернення, мадам". Защеміло серце в Катерини. Щодня ризикуєш життям, а йому все глу́м та посміх. Скількох у бригаді вже поховали. Нещодавно подругу Катрину сосна прибила, інша калікою стала — дикий вепр накинувся. А йому все жарти! Навіть "Ступу" вибачила. Але цього разу вже ні.

— Годі, паскудо! Згинь з моєї хати, щоб і сліду не лишилося!

На цих словах і обірвався другий шлюб Катерини. Ніяких сподівань у дівчини вже не залишалося. З Романом розлучилася, матір поховала. Але ж тяжко самій-самісінській у хаті. Коли минув рік по смерті матері, прийшла Катерина увечері до школи. Не на репетицію, звісно, бо ніколи не співала. Прийшла послухати. "Птахів щодня слухаю, а людських голосів таки бракує". Отак і зустрілися з учителем. А він, наче його підмінили, відкинув геть колишню скутість, нерішучість, і того ж вечора висипав усе, що переповнювало його душу:

— Твоїм навіки хочу бути, для тебе жити. Зробити твоє життя кращим, теплішим, цікавішим. Хочу, щоб і ти мене любила... Якщо не так, як я тебе усі ці роки, то так, як ти вмєш і забажаєш.

— Дякую вам, Дмитре Івановичу. Такого мені ще ніхто в житті не говорив... Окрім лісу... Мабуть, такі слова пишуться в тих книгах, які ви читаете, і яких у вас так багато... Оце, либонь, уперше я подумала, як погано, що книжки мене не цікавили. Це ж який той світ у них, що обдарував вас такими словами.

— Я й тобі той світ відкрию, і ти його полюбиш. Ще не пізно, Катю.

Стали жити разом. Шкода, що не бачить їх удвох удова Лисовега. Як би вона раділа.

Дмитро Іванович умовив Катерину покинути роботу в лісівництві. Довго шкребла Катря руки й ноги від живиці. Весь одяг її просяк тим духом, уся вона. Соромилася, хоч і даремно. Бо капітан 3-го рангу, хоча й знав пахощі дорогих парфумів, але цей від Каті й лісу видавався йому найприємнішим.

— Вийду ще на якийсь час у лісівництво, — більше очима, ніж словами, сказала Катерина десь років через два чоловікові, з яким їй було і тепло, і затишно.

Відмовляв, переконував, прохав, наче чогось боявся...

Того дня у школі скасували всі уроки. Таке було тільки у 1953-му, коли помер Сталін. Школа, усі Касатовичі любили

Дмитра Івановича і хотіли в цей день бути разом з ним. З великої висоти зірвалася Катря, не втрималася і загинула в Кокорі...

— Ти таки згубила мене, моя люба, — тужив літній чоловік, капітан 3-го рангу, підводник, і наш улюблений учитель.

д: Ну, що скажете, пані журналістко? А можна я вас називатиму так, як колись в Інституті журналістики: Інна?

ж: Звичайно, Поліно Олександрівно, звичайно. До речі, я хотіла б вас запитати... до ваших новел ми ще, сподіваюся, повернемось, а тим часом, тільки пробачте, якщо вам видасться моє запитання некоректним...

д: Та кажіть уже, питайте без церемоній.

ж: Як вам там на пенсії? Тобто, як вам ведеться? Що ви почуваєте?

д: О-о!.. Багато чого почуваю... На пенсії, Інно, все летить повз тебе вихором. У неділю чи в святкові дні на Майдан незалежності, де пахне гулянням, не хочеться. А свят, Іннусю, як вам відомо, у нас багато. Надто у травні, коли вони затягуються аж до червня, до Трійці. Та й січневі, вважайте, розпочинаються ще у грудні, від католицького різдва. Відсвяткувавши, українці з полегшенням кажуть: "Хвала Богові відпочили". Але ж це трудящого люду стосується. А пенсіонерів, дякуючи тим, хто випхав його "на заслужений відпочинок", можна байдики бити до самого скону. Щоправда є небезпека наразитися на самотність, про яку один поет-радикаліст сказав, що немає нічого небезпечнішого від неї. Буває, рап-

том накопиться хвилиною бажання поспілкуватися, зайти до когось. А до кого? Будинок великий, Київ ще більший. А коло друзів, знайомих вужчає, меншає, стискається. Одні пішли не знати куди назавжди, другі не знати куди виїхали чи переїхали, треті забагатіли. Та в душі не стирається, не забувається поезія юнацьких хвилювань: перше кохання, перший крик дитини, перша лекція. А згодом — щастя спілкування з найдорожчими тобі людьми — чоловіком, дітьми, онуками...

ж: Поліно Олександрівно! Може, кавусю зготуємо разом? Чи я й сама. Де тут у вас кухонне причадалля? Маю рецепт... І касету, до речі, треба поміняти.

"Гарна дівчина, ця Інна. Розумна, самодостатня. Мої випускники — усі такі. Взяти хоча б "Україну молоду". Їх там ціла фракція. Так і називають — "Фракція Інституту журналістики в газеті "Україна молода". Газета мені подобається, а ще більше ті, що її роблять. Чоловік кепкує: "Що ти носишся з тими своїми журналістами? Вони давно позабували й тебе, і те, чого ти їх вчила. Бути добрим журналістом може навчити тільки інтенсивна щоденна, а може, й щонічна журналістська робота". Мабуть, що так, а що ж тоді залишається такий, як я, пенсіонерці? Може, косу причепити? Лежить без діла русява дівочка коса уже років тридцять, а мо' й сорок. Викласти її короною, як у Юлії Тимошенко... Колись, за молодих років я так її викладала. Подобалося багатьом, майбутньому чо-

ловікові теж. Так то ж за молодих років. А зараз спробуй... Засміють. Ні, щось таки треба робити... А може, не треба? Проти долі й проти віку не попреш? То що ж тоді: сидіти і всихати? А якщо в душі у мене й, досі, як не вулкан, то бодай паровий казан клекотить, якщо душа не може змиритися з прихованими, а коли й відвертими кепкуваннями не обтяжених тактовністю речників нових поколінь на тему, що, мовляв, усі пенсіонери старі, дурні й негарні.

Ну, чого б ото інакше молодий водій "Тойоти" бовкнув: "На таких, як ви, контроль в електричці не обрачає вниманія!"

Поглинувши у спогад, Поліна Олександрівна несподівано для себе вимовила репліку шофера вголос. Журналістка Інна, що саме заходила з кавою на таці, спитала:

ж: Це ви мені щось сказали?

д: Та ні, це я так замислилася з приводу вашого запитання, що почала уголос згадувати.

ж: О, так це дуже цікаво. Розкажіть і мені, що вам згадалося. Тільки потроху сьорбайте каву, бо гаряча.

д: Розумієте, Інно, ви мимоволі зачепили доволі вразливу для таких, як я, тему. Вмикайте свій диктофон. З цього може вийти експромт, ще одна новелка, або такий собі шкіц. Отож....

ВІД ПОЛТАВИ ДО КИЄВА

“**Н**у, чого б ото молодий водій “Тойоти” бовкнув жінці: “На таких, як ви, контроль в електричці не обращає уваги!”

То був хлопець років двадцяти. Жінка не образилася. Спасибі, що зупинився на її безнадійно підняту руку на трасі Полтава-Київ.

— Мені до Києва.

— Можу тільки до Яготина. Прямо під електричку.

— Скільки?

— Скільки дасте.

Виснажена і знеможена, жінка вмостилася поряд з водієм. Нога спухла і дуже боліла. Та по якійсь хвилі сумні очі Поліни Олександрівни оживилися, постать випросталася, жінка дістала гребінець і стала чесати густу, кольору сіна куштру. Наче й нога стала менше боліти. Пасажирці раптом здалося, що вона таки має певну вартість і гідність. А молодий водій, не помічаючи цих змін, продовжував давати літній жінці, доценту з тридцяти-

річним стажем уроки педагогіки та практичні поради.

— Припхаю вас прямо під електричку. Через два часа будете в Києві. Білета не беріть. Можна, правда, контролеру дати руб. А взагалі, на таких, як ви, контроль уваги не оброщає.

“Невже я така стара і страшна? Треба щось робити. Може, натякнути, що я “БУ” доцент. Німб величі і впевненості нараз пропав. Поліна Олександрівна замовкла.

— Приїхали!

Жінка розраховувалася. сказала завчене “дуже дякую” і, накульгуючи, пошкандибала на четверту колію. Нога набрякла ще більше, ламало кістки, нестерпно боліло тепер уже все тіло.

— Абрикоси, грушки, кукурудза! Жіночко не проходьте! Купіть. Усього сім гривень за відерце. Це ж, вважай, задурно. О, пішла і ця, каліка.

Жінка вперше в Яготині. Чому це містечко обрав Шевченко? Через Варвару Репніну чи з якоїсь іншої причини? Оце б побродити по місту, роздивитися все. Де там. Нога! Та вже й до електрички якихось десять хвилин залишилося. Присісти ніде. А вона ж з п'ятої години ранку на ногах. Дістається з дачі до Києва.

...“Що з ногою?”

“Оси покусали”.

“Це у вас, Олександрівно, якесь тіло погане, — зробив висновок сусіда по дачі. — Мене два рази кусала, б-дь. Почухався й минуло. А у вас, все-таки, погане тіло, бач,

який дебеляк на нозі вискочив. Правда, цього року оси якісь отруйні й дуже люті. Вчора мого собаку вкусила. Не повірите: разів п'ятнадцять перекинулося бідолашне собача. Не брешу, п'ятнадцять разів. Стояв і рахував. То я пішов, бо зараз моя, б-дь, Химка прибіжить і буде узивати мене п'яничкою. Візьміть, Олександрівно, на дорогу п'ять яечок. Чогось б-ді курки погано несуться."

Щоб підняти собі настрій, Поліна Олександрівна й собі дозволила вульгарно пожартувати, чого не любила в інших:

"То, може, тому й не несуться, що б-ді?"

На вокзалі почувся гутнявий, ледве зрозумілий голос: "На четверту колію прибуває електропоїзд "Гребінка — Петрівка". Кошики, кравчучки, торби, велосипеди й люди, — усе рвонуло по вагонах.

Коли потяг рушив, на Поліну Олександрівну повіяло з вікна свіжим повітрям. Вона наче прокинулася, але за мить її раптом охопило якесь незбагненно неприємне почуття. Вона скулилася, мов зламана пальма, згадавши про ногу і біль. Сиділа жінка у вагоні електрички і смертельно тужила. Сиділа приголомшена, залякла й заніміла. "Невже я, справді, така стара і страшна, що водій "Тойоти" так мене ошелешив".

У цей час до вагону зайшов чоловік. Його чорна чуприна, підстрижена до брів, закривала чоло, від чого обличчя здавалося квадратним. В одній руці він тримав черевика, у другій — шило. Груди і шия були увішані дешевими ланцюжками, за широ-

ким поясним ременем стирчало ще одне шило.

— Диво-шило! — озвався чоловік баритоном. Усього три гривні. Саме латає, шиє, зі старих шкарбанів робить нові черевики. Кому цікаво — підходь, одним махом навчу. Усе так просто, що простіше не буває.

— Боже правий! З якою аристократичною гідністю рекламує чоловік свій нехитрий товар, що називається "шило". — зачудувалася Поліна Олександрівна. — Як високо цінує свій товар і свій соціальний стан.

Охочих латати власні або чужі черевики не виявилось. Чоловік гордо оглянув вагонну публіку і ще раз обдарував її своїм баритоном:

— У кого, питаю, зі взуттям негаразд? Моє шило з ходу зробить його цілком пристойним!

Треба думати, взуття у всіх було бездоганне, тож чоловік неквапною ходою рушив до тамбура. Так урочисто-неквапно ступають хіба що міністри або найбагатші бізнесмени.

За вікном промайнули буйні Бортничівські зеленощі. Приголомшена пишною красою ліса і гонором продавця шила, пенсіонерка на якийсь час забула про травмовану ногу і про те, яка вона "стара і страшна". У голові роїлися фантастичні задуми: "Ось тільки одужаю, я таке...."

Аж тут у вагоні повіяло таким густим духом пиріжків з горохом і капустою, що це могла відчути навіть людина з нежиттю. Станція Бортничі. У прочинені двері

вагону спочатку з'являється величезна картата у рожеву клітинку торба, а тоді вона сама, володарка пиріжків з горохом і капустою. Поліні Олександрівні здалося, що за віком вони, певне, ровесниці, але водій "Тойоти" про цю, мабуть, не сказав би того, що так її збентежило. Красуня? Та ні, мала на зріст, дебела. Руки? Хтозна-які вони там у рукавах, а от кулаки, як у доброго мужика. Відверте декольте і... пиріжки. Ні, це ще не все. Голос! Її голос був голосом щасливої жінки.

— Кому пиріжки з горохом, з капустою? Ну, кому пиріжки з горохом, з капустою?

— Нікому? Я так і знала. І на якого біса я їх стільки настрочила?! — віддунював на весь вагон голос щасливої жінки. Розвернулася, схопила торбу в клітинку і щезла.

КІЇВ... У ногах ніякої сили. Чомусь пропало гарячкувате прагнення швидше потрапити додому. Натомість забаглося йти на голос щасливої жінки, яка вже загубилася у натовпі. Йти, як сліпому за видючим, бо голос... У Поліни Олександрівни він був не самопевний, якийсь поблажливий. Попри гарну поставу, ходити звикла з похиленою головою, стуливши лопатки до купи. "Дарма... Ось тільки одужаю, — на обличчі загравав вираз мрійної задуми, усміх торкнув уста. — Тільки одужаю... напевне знаю, що мені робити!"

д: Завелася, забалакалася, і кава прочахла. Зробіть, Інно, гаряченької.

ж: Чудовий експромт, Поліно Олександрівно!

дрівно. Зараз кава буде. Власне, вже є. Давайте філіжанку.

д: А що ж ви, Інно, не частуєтесь? Беріть ось хачапурі до кави: борошняно-сирний продукт. Калорійний, смачний, натуральний. Це приятель мого чоловіка часом заносить нам до хати. Я тоді жартую: "Пощастило тобі, любий, з дружною. Майже щотижня — свіже хачапурі".

Зійшлися вони на ґрунті східного сентименту: письменник і бізнесмен — власник кафетерію на Ярославовім Валі. Обидва українці, тільки схилені на всьому східному. "Хачапурі, — каже приятель, — казково вигідний бізнес. На прийомах, весіллях, ювілеях столи у кафетерії заставляємо таями з хачапурі, що ніби волають до гостей: "Ви тільки покуштуйте нас, така смакота вам і не снилася. Довірливі гості делікатно куштують, а тоді буквально накидаються на смачні чужинські делікатеси. Природно, що на іншу їжу вже менше місця лишається в організмі". Взагалі той приятель великий дотепник, тому вірити у все, що він набалакує, остерігаюся.

Я особисто байдуха до східних витребеньок, але покуштувати вам, Інно, рекомендую. Їжте, не соромтеся, а я тим часом терну оте вікно. Страх не люблю, брудних шибок. Вимиєш — на душі свято, наче тобі пенсію підвищили. Усе видно: на лаві пенсіонери сидять, про політику гомонять, довкола різномасті песики гасають та гавкають. Лава, на якій письменники "сидять на заслуженому відпочинку", —

веселенька: одна дошка синя, друга — зелена, третя — червона. У нас двірник — естет, уміє фарбувати... От бачите, тернула шибку раз, два і дивитися хочеться. Хоча у відчинене вікно і видно, і чути ще краще. О! Чуєте?

— Ненсі, клята, знову на клумбу сць... справляти потребу пішла?! Геть звідти!" — це голос відомого літературного критика і науковця. За ним назирці треба ходити і все записувати. Кожна думка на валюту. Аристократія духу!

Хоча час від часу в будь-якого пенсіонера таки зринає підступна думка про власну непотрібність, надто, коли на ту думку ще й якась недуга накладається. Тоді пенсіонер клює на поради у пресі під рубрикою "Здоров'я". Тут вам і рецепти, і копійчані поради, а головне разючі наслідки спілкування хворого зі знахарками-цілительками. Не є винятком і мешканці нашого будинку. Отже...

БУДИНОК З ВІКНАМИ У ДВІР

(або продовження пенсійної теми)

Ось уже другий день у Христини Олександрівни захрип голос. Та якби тільки це, а то й рухи якісь мляві, а головне у вухах нестерпний біль.

— Може, вдатися до того, що я вчора у газеті прочитала? — жалісливим голосочком звернулася до чоловіка.

— Роби, що хочеш.

Жінка вдягла окуляри, взяла учорашню газету, що називалася "Здоровеньки були" і стала читати вголос: "Взяти аркуш синього копіювального паперу, скрутити його у трубочку, засунути у вухо і підпалити. Коли вогонь буде майже коло вуха, легко вибити папір. Робити це треба, дотримуючись правил пожежної безпеки — краще у дворі. І все відразу пройде".

Христину Олександрівну все влаштувало. Але проробити все це у нашому дворі, на очах у всього жіноцтва, що тільки й знає, що протирає вікна у двір, аби чогось не пропустити?! Ну, ні! Ще подумують, що чоловік ляща дав, і будуть не тільки пальцями показувати, а й фотографу-

вати чи знімати на відео. Адже будинок — елітний! Посудіть самі:

Вікно перше: дружина лауреата Шевченківської премії;

Вікно друге: дружина народного депутата блоку "Наша Україна";

Вікно третє: дружина трудівника "Раффайзен-банку Аваль";

Вікно четверте: офіс "Східні прикраси, сувеніри";

А на матовому склі п'ятого виблискує золотом напис: "Приватний юрист". У нього там, мабуть, не тільки дружина.

Не буду продовжувати цієї інвентаризації. Усе і так ясно, як удень. То ви наважилися б лікувати своє вухо за рецептом газети попід тими вікнами?!

Я також ні. Піду, мабуть, до дружини лауреата. Вона, правда, не лікар, але в медицині тямить. Біолог, працює в науководослідному інституті. Спробуйте уявити собі жінку, про яку йтиме мова. Хоча буває, що й через сорок років подружнього життя вдачу жінки розгадати важко. Дружина лауреата відчинила двері, потім загнула поли шовкового халата і запросила на кухню. Там смачно пахло кавою і цигарковим димом. Маса курила, ходила вдома у дорогих халатах. Не визнавала ні спортивних штанів, ні шортів, про які ми в один голос кажемо: охайно, практично і зручно. Її повне ім'я Матильда Василівна, але чоловік називає її Месею. Вона не киянка, з Волині. Має приємний голос і говорить вишуканою українською мовою.

— Завжди знаходиш те, чого не шукаєш, сказала Мася, дістаючи з кишені халатного листа в конверті. — А вашому чоловікові пишуть?

— Не-е, — ніяковіючи, відповіла гостя.

— Це тому, що не поет, Моєму пишуть і багато. Вдячні читачі. Правда, Василь їх не читає, віддає мені, а я відписую усім- усім.

— Ви ідеальна дружина.

— Та ні. Просто я його дуже люблю.

Завжди стримана і не дуже комунікабельна, Мася не рада була, що ні сіло, ні впало вдарилася у відвертість. Про Масю у будинку подейкували:

— Ця західнячка вітається через губу. Але чого вона така жаліслива до бомжів, котів і собак?

— Дітей немає. Треба ж когось іще жаліти, окрім Василька.

Хоча у Христини нестерпно боліло вухо, вона знала, що з Матильдою Василівною вести розмову треба тільки про високе: поезію, живопис, симфонічну музику тощо. Тому бовкнула:

— Оце кажуть, що підміна одного виду мистецтва іншим, наприклад, театр — кіном, телебачення — кіном, негативно впливає на мистецтво взагалі. А як ви думаєте, Матильдо Василівно?

— Ви прийшли до мене, щоб саме про це поговорити?

— Та ні, щось із вухом, — призналася Христя.

Мася ввічливо всміхнулася. Слоїк з рідиною, бинт і кашеміровий шарф госпо-

дині в одну мить опинилися на столі. Рідина — не що інше, як борний спирт, з бинта, усі знають, робиться гнотик, шарф — на голову. І доки Маса показувала родинні фотографії, гостя відчула, як приємне тепло розлилося по всьому тілу.

На знак вдячності, вона знову вдарила-ся у "високе".

— А мій чоловік цього літа пасіку і курінь на дачі поставив.

— А до чого на дачі курінь? Пасіку — зрозуміло: бджілки літають, медок носять, А до чого тут курінь? — уже сердито запитала Маса.

— Час нам стати свідомими українцями. Нація гине, забуває свої традиції. Щось треба робити для рідного краю.

— Курені по городах поставити?

— Ви, Матильдо Василівно, хоч і волинянка, але якась далека від національних інтересів. Курінь — це національна атрибутика. Скільки ж у ньому рідного, степового, українського!

— Я вже готова заплакати від розчулення. А ви не думали у своїй квартирі паркет замінити на долівку?

— Ви жартуєте чи знущаетесь?

— Я серйозно... До речі, як вухо?

— Ліпше. Таке м'яке тепло пішло по всьому тілу. Ніби помолодшала. Знов жити хочеться. Як у того поета:

*Мине весна — тоді ридай:
Усе життя для того,
А поки вільну волю гай
Для серця молодого...*

— То ви й Олеся знаєте?

— А ви, Матильдо Василівно, думали, якщо мій — прозаїк, то для мене поезія вже й не існує? Я багато читаю. Десь навіть вчитала, що подружжю пасує гармонійність. От я й стараюся. Як ми з вами, Матильдо Василівно, добре поспілкувалися. Піду вже. Мій зараз, окрім своєї прози, в теорію літератури вдарився, У педінституті запропонували курс лекцій прочитати з цієї галузі. А пасіка і молодь — то стихія мого прозаїка.

Мася замкнула двері за сусідкою.

— Прости Господи, яка ж вона... — хотіла додати погане слово, та стрималася, — ...обмежена.

У серйозному літературознавстві існує такий продуктивний прийом, як порівняльна характеристика образів, що полягає, зокрема, у співставленні спільного і відмінного. Застосувавши цей прийом до образів героїнь нашого будинку, можна сказати, що усе спільне у них перебуває на поверхні: Стать — жіноча, соціальний статус — дружини лауреатів, місцеперебування — не лише один і той самий будинок, а й той самий під'їзд. А от щодо відмінного....

Удома Христина Олександрівна зірвала з голови Масин кашеміровий шарф і без будь-якої передмови виклала:

— І де вони гроші беруть?! Петре, чухеш? Уже й євроремонт зробили "бідні поети". Двадцять дві тисячі баксів коштує той ремонт.

— Звідки ти знаєш?

— Це ти ніколи нічого не знаєш. Ледве до ста рахуєш, рівно стільки, скільки тобі у видавництві за твої новелки платять. А я прикид зробила правильний. Може, й не двадцять дві тисячі, а більше. Сьогодні там була. Правда, далі кухні не пустили.

— Нехай роблять і євро, і все інше, коли гроші люди мають.

— Це ти називаєш "мають"?.. У цього є й інша назва...

— Брехня! — захищав колегу по перу прозаїк Петро.

— Я ніколи не брешу. Звички такої не маю. Просто поінформована.

— Твоя інформація... Ти б краще роботу собі якусь пошукала. Здорова. Маєш диплом про вищу освіту. Діти дорослі. Маєш уже відділом керує...

— Керує... Знаю, як вони тепер керують. Он нашою Люсею добре покерували... А по-друге, я пенсіонерка, і чоловік у мене лауреат.

Петро зблід і замовк. "Погань", — хотів кинути уголос, але стримався. Сидів і мовчав, Довго мовчав. Тільки очі зайнялися якимсь дивним блиском. Так бувало завжди, коли в голову приходила цікава думка, вимальовувався оригінальний сюжет.

...Колись... На столі у прозорій склянці, виповненій по вінця водою, стояли настурції, простенькі, але такі любі квіти. Особливо темно-рожеві. Ті настурції щороку висівали у сусідньому садку. Росли там також ромашки і духмяний табак. А

ще невідомі йому космея і кореопсис. У вимові власниці багатого садка космея оберталася на щось подібне до "змія". А грядки у садочку полонила дівча на ім'я Христинка, донька господині. Його завжди огортав туманець щастя, коли він споглядав той садок, квіти, дівчинку, що поралася у квітнику. У Петрової матері також росли квіти — чорнобривці, мальви. Але вони не викликали таких почуттів, не вражали красою свого існування. Може, тому, що біля них не було дівчини з довгою рудою косою? Рано-вранці він прокидався, і ноги самі несли його до тину, за яким починався сусідський садок.

"Не вернути назад,
не вернути назад
ті щасливі часи..."

"Моє серце давно вже полишило батьківську хату, ті місця, де минала юність. Але часом так хочеться наблизитися до сусідського садка, де вперше зачув звабливий шепіт кохання..."

Що ж сталося з нами? Чому ми так часто не можемо дійти згоди з дружиною. Більше того. я навіть сам, бува, не можу дійти згоди з самим собою."

Глибоке переконання в тому, що все, чого людині бракує у житті, можна одержати з книжок, привело прозаїка зі світу реального у світ віртуальний, в якому жили не люди, а художні образи. Це у драмі герої діяльні, а в романі повинні домінувати не вчинки й події, а поглиблене обмірковування подій, їхній аналіз. Внаслідок

тих розмірковувань прозаїк дійшов висновку, що герой роману має бути пасивний. "Але ж ти живеш у реальному житті!" — від року до року дедалі більше злостилася дружина. Отже, виходить, причина не лише в Христині та її рудій косі. Не лише у втраті вражень від омріяного прекрасного. Це завдавало прозаїкові тяжких мук. Від її неспокоїної, дивацької вдачі перепало всім, навіть друзям. А була ж янголом-охоронцем. Які недоречні ці душевні порухи. Надто тепер, коли мені треба дуже серйозно підготуватися до завтрашньої лекції.

— Христинко! Людина повинна задовольнятися малим, — прозаїкові чомусь видалося можливим у такий спосіб покінчити з неприємною дискусією.

А тим часом у старомодному фотелі з батьківської спадщини дружина поета Мася розбирала листи.

— Васильку! — Ти тільки послухай, що пише учителька з Черкас про твою останню добірку віршів у "Літературній Україні"!

— Не мороч мені голову. Читачі давно вже не пишуть листів поетам. Останній раз це було, здається, у сімдесятих роках, коли Сеню Гордєєва на перше травня закидали і листами, і квітами, і транспарантами, — пожартував поет. — А якщо серйозно, то зливу листів зафіксувала партійна преса у 1968 році, коли вийшов роман Олеся Гончара "Собор". Це тоді народилася унікальна форма засудження: "Я рома-

ну не читав, але засуджую..." Слухай, а може, ці листи ти сама пишеш? Мало не півмішка назбиралося.

— Васильку! Чому ти так погано про мене думаєш? По-перше, епістолярія не мій жанр. А по-друге, мені просто ніколи. І все-таки напишу відповідь учительці з Черкас. Поет має бути пунктуальним. Але спершу покурю. Можна?

— Пали. Мені це не заважає.

Останнім часом Мася курила без міри. Уже не ховалася від Василя та своїх колег. Сидить собі гарна жінка у шовковому халаті з цигаркою і мріє, як одна з героїнь Лесі Українки: "Мій ідеал — чоловік розумний".

— Василько?

— Так.

Тут не тільки листи писатимеш, а й пройдеш по вулиці Грушевського з транспарантом: "Мій — найрозумніший!"

Мася була другою у поета. Мала на Волині заможну родину, добре виховання, поетичну натуру, а головне — самозречену любов до Василя Пікузи. Любила ще дорогі єдвабні халати індивідуального пошиву і свою роботу в науково-дослідному інституті. Одне погано: дітей у них не було. Очима стрілася з Васильком і якось зів'яла. Невже ніколи? Діти, цей ніжний рій, ввижаються їй скрізь: коли пише листи читачам, коли консультує аспірантів, і коли стрічає сусідського хлопчика.

— Я, Васильку, гину, коли бачу їхнього хлопчика. Чемний, розумний. Така рибонька.

— Його мати по сто разів на день згадує тебе в компанії чортів, а ти вдаєшся до теплячих ніжностей.

— Дружину твого колеги-прозаїка пожаліти треба. А син у них — рибонька. До речі, сьогодні заходила полікувати вухо.

— Про євроремонт розмову не заводила?

— Та ні. Творча інтелектуальна бесіда.

— Так я тобі й повірив. Шкода Петра. На скіпку став схожий, а вона все гребе та поганяє. Ти бачила їхню поштову скриньку? Вона завжди відкрита. Жодної газети, окрім "Києва на долонях", що його безкоштовно усім на сміття кидають.

— Жити, Васильку, стало важко,

— Із солідарності "Літературну Україну" треба всім передплачувати, Не така вже вона й дорога.

— Все одно, їхній хлопчик — рибонька, — наполягала на своєму Мася.

Поет Василь Пікуза вкотре чудувався. Таки пощастило (хоча і вдруге) йому з дружиною. У музиці є такий термін "піано", тобто "тихо, ледве чути". Отака вона за своєю вдачею. А кожна її розповідь — поезія. До речі, а яка різниця між поезією і прозою? І оскільки поет Пікуза був ще й дотепником, то сам собі і відповів: "Така сама, як між тим опудалом (дружиною прозаїка) і моєю Масею!" Учора виповзла у коридор у халаті: декольте до пупа, а на окуляри начепила золотий ланцюжок! Брудний халат і золотий ланцюжок! Гармонія.

— Чого це ви, мадам, так відверто вдягнені?

— Це природа. Її не треба соромитися, Нею люди милуються, тільки не Пікузи.

Гідність не дозволяла відплатити їй тим же. До того ж день тяжкий: жалоба в місті. У Львові під час авіа-шоу військовий літак упав у натовп глядачів. Вісім десятків людей загинуло, понад сто поранено. Навіть у кафе навпроти вимкнули музику, А я буду з Христиною скузуватися у такий день. Повернувся й рушив до ліфта. А оскільки поети за будь-якої ситуації залишаються поетами, то в думці процитував із "Марії Чурай":

*...вона ходила якось боком.
Кляла Бобренка на усі лаги.
А ненаситна! — що нагледить оком,
то дзьобом так і вихопить з води.*

д: Ось так, шановна Інно... не знаю, як вас по-батькові. Мабуть, настав час підсумувати усе набалакане про пенсіонерів і про пенсійне життя-буття. Що ми маємо? По-перше...

ж: Дзвонять у двері!

д: Кого це так пізно несе? Спитайте, будь ласка, не відкриваючи, хто там? Вам ближче до дверей.

ж: (стишеним голосом) Якась Ольга.

д: Ця Ольга — торба з дустом. Але колега і теж пенсіонерка. Впустіть її.

о: Полю, це я.

д: Та вже бачу. Чого тобі?

о: Полю! Завтра мітинг на Воровсько-го. Протест. Зносять Сінний ринок. Не проспи.

д: Я на мітинги не ходжу.
о: Як це? А під час помаранчевої хіба не бігала?

д: Таке буває раз на сто років. Усе, Ольго.

о: А що ви тут робите?

д: Інтерв'юємось!

о: О, я таке люблю. Ви, пані журналістко, цю Поліну не слухайте. Скритна дуже. А я інша. У мене вся правда на долоні. Наш суддя каже: "Якби, Ольго Антонівно, усі злодюги були такі, як ви, нам набагато легше б працювалося". Ходіть до мене! Душу відведу з розумною людиною. Живеш тут з лауреатами різних премій, а поговорити нема з ким. Та про це потім. Спочатку я розповім вам про те, як любив мене відомий на весь світ перекладач. Я й прізвище назву на всю Україну — Микола Лукаш. Я ж не Поліна. Та скритничає. На зло їй, на все буду дуже художньо відповідати. А то Поліна весь час дорікає: "Не захистила дисертацію, не захистила дисертацію..." Воно мені треба?

д: Зараз буде співати.

о: І заспіваю. Ось, у перекладі Миколи Лукаша:

*Ой, немає, як у маї,
Коли яблуня цвіте,
Ой, немає, як нагвечір,
Коли милий мій іде.*

*Як побачу, як почую,
Все озветься у мені, -
Вся душа моя палає,
Вся душа моя в огні.*

д: А що я казала? Олю, годі вже. Іди собі. Тобі рано вставати.

ж: Оригіналка.

д: Торба з дустом, а не оригіналка. Це ж треба таке: закінчила філологічний факультет у Львівському університеті, аспірантуру. Працювала у школі, якихось редакціях, у столичному ВНЗ. А вийшла на пенсію, підробляє прибиральницею у райсуді. І це при чоловікові і трьох дорослих дітях. Але хай їй грець. Давайте про своє.

Отже підсумуємо набалакане, щоб ви мали краще уявлення про матеріал для вашого задуму на тему "Як там вам на пенсії?"

Перше: Нам завжди ніколи. Тільки поети нікуди не поспішають, бо дуже прислухаються до своїх почувань. А у нас мало часу.

Друге: Пенсіонери багато грошей витрачають на ліки.

Третє: Нам, пенсіонерам імпонують думки великого Гете про те, що люди менше б страждали, якби не так ятрили душу давно минулими прикрощами і жили собі тільки теперішнім. На нашому досвіді ви переконалися, що нам жити за постулатами Гете не вдається.

А от білоруський письменник Василь Биков вважав, що до старості треба готуватися, як до лекцій. Коли тихими вечорами повертаєшся додому (найчастіше це буває першого вересня), знаєш: до лекцій готуватися уже не треба. Але ти віриш, що нову сходинку, яка називається "пенсійний вік" або спокійне буття, ти подолаєш "під музику Вівальді, Вівальді, Вівальді..."

І насамкінець. Ваша, Інно, газета до дня людей похилого віку, що відзначається першого жовтня, оголосила конкурс на краще оповідання. Тож насмілюся передати вам з цією метою наступні два: "Я — шляхетного роду" і "Чому бичок повернувся".

Усім хочеться, хоч і маленького, успіху. Хіба це гріх?

Отже:

1

“Я ШЛЯХЕТНОГО РОДУ”

Ранні промені вересневого сонця падали на пожухлу траву, на осінні квіти, що вже наготувалися згорнути свої пелюстки у передчутті близької холоднечі. А тут така тобі теплінь! Вдячні кияни чудувалися з несподіваного, але жаданого дарунка сонця і у вільні від роботи дні тікали з помешкань на природу, хоча б у Ботанічний сад, де жаркі промені щедрого сонця перемежовувалися з делікатним затінком від лапатою гілля дерев. На майданчику, де колись розсипав сріблясті струмені водограй, — лавки, декоровані пеньки, люди. Літні — в затінку, молодь — на сонці. Дві студентки з підручниками в руках, компанія з пивом “Оболонь”, сімейна пара з газетою “Факти”, старенька бабуся з недов’язаною шкарпеткою, дівуля з виразними ознаками алкогольної залежності; купкою цупкої макулатури, старанно перев’язаної синтетичною поворозкою, порожньою пивною пляшкою, травмою на обличчі. Червоняста здертина почина-

лася від шиї і далі перетворювалася на темно-синю, кольору вовчої ягоди пляму під правим оком. На ній були широкі, зеленої барви, штани, оперізана великою зимовою хусткою подерта шкіряна куртка. В руках рукавиці і складаний ніж.

Що то виробляє час і спосіб життя! Лишився маленький слід, що у свої шістнадцять вона була красунею. Про таких казали: "Грації стояли над її колискою". Природа дала їй багато. А лишився тільки маленький слід, слідок, хоч була ще не стара на виду, років тридцяти п'яти. На це вказувало густе каштанове волосся. Його було багато, природного кольору і без сивини.

Час від часу дівчина покидала насиджене місце, збирала неподалік ягоди глоду, ними була всипана земля довкруг високого куща, немов охопленого полум'ям. Ягоди вона носила жменями і кидала в целофановий кульок з рекламою "Хелен Марлен. Взуття".

Зосереджена на своєму публіка майже не звертала на дівулю жодної уваги. Хто надолужував засмагу, хто смоктав "Оболонь", хто читав пресу, хто куняв. А вона носила й носила жменями глід. Не додалося до неї цікавості навіть тоді, коли, вмостившись на лаві, вона почала розмовляти сама із собою. У літературознавстві це називається внутрішній монолог. Ні... Спочатку вона з'їла жменю густочервоних ягід глоду, утерлася рукавицею, а тоді:

— Господи! Що ж це таке робиться?! Одні грішми бавляться, як іграшками, а тут і на хліб немає. Одні каністрами вина

п'ють, ті що по 1000 у.о. за пляшку, а тут і рисочки не скуштувала за свій вік нічого алкогольного, навіть пива. Не знаю, яке воно й на смак. Сама я принципово нічого алкогольного не вживаю. Горілку просто ненавиджу, бо знаю, яку шкоду вона приносить людям. Хоча мій шеф каже: "Спиртне викликає лагідність безкраю. Алкоголіки стають чулими, як мімоза, вони не мають ворожнечі ані до влади, ані до народних депутатів, ані до Юлі, ані до Ющенка чи Януковича".

Публіка прикидалася, що нічого не чує. Насправді ж, усе чула й бачила. Дівуля зробила паузу, засипала в рота ще одну жменю Божого дару, тобто глоду, пережувала й продовжила свій монолог:

— Скільки цього добра (згребла ще одну жменю) тут у Ботсаду під ногами валяється! — І без будь-якого переходу: — Я, може, моделлю хотіла стати! Батьківський дім продала, щоб стати моделлю! Який же то дім був! У Святошиному... "Дім полковника!", — казали про нього люди. Я і мої батьки — шляхетного походження. Ви, може, і слова такого не знаєте, — якось глибокодумно промовила вона.

Зробила паузу. Стала чухати, ні, скоріше, дряпати набряклі ноги. Вірилося, що дівчина почувала при тому страшенний біль у ногах.

— Воно і видно, що "шляхетного походження", — гигикали студентки, підставляючи юні уходжені личка сонячним променям, ловлячи останнє вересневе тепло.

— Один тільки разок вийшла на подіум оцими ніжками . Дівчина стала загортати холоші штанів. — Ботсадівська публіка робила вигляд, що нічого не бачить і не чує. Але всі бачили й чули. І сімейна пара з "Фактами", і студенточки, не припиняючи хапати засмагу, і стара бабуся, що плела шкарпетки, і компашка з пивом "Оболонь". Пили, заїдали, розмовляли про своє, але все бачили й чули. "Може, й справді, шляхетного роду: бокал на пиво біля неї стоїть порожній, а "Оболоні" не просить. Або гордячка, або, справді, не знає, яке воно на смак те пиво".

— А який же дїм був батьківський у Святошиному! Продала, щоб моделлю стати. Один тільки раз і пройшлася подіумом оцими ніжками, — вище і вище задираючи холоші широких штанів, — вела далі дівчина. — Господи! А яке відчуття!!! Як квітка до сонця, так моя душа на мить розкрилася у всій красі й розкоші. Я виходила тоді "на поклін" разів п'ять або й шість. Була щаслива, багата, безтурботна і все позувала фотографам. А які на мені хутра були! І ніяких активісток із нині знаменитої організації "ПЕТА". Не вірять. Та ось блуза на мені, подарована Донателою Версаче. Хочеш, подарую? — звернулася вона раптом до однієї зі студенток.

— Ще чого! Вошей твоїх не бачила?!

Ексмодель, ніяк не зреагувавши на образу, — продовжувала сипати прізвищами супермоделей, їхніх бойфрендів, дорогих готелів і курортів, називати відомі світові

компанії, не забуваючи згадати про свою участь у рекламних акціях тих компаній.

— Здуріти можна! — Це я сама собі. А решта публіки все ще робила вигляд, що нічого не чує й не бачить, усе, природно, чуючи й бачачи.

Наостанок дівчина театральньо встала, відгорнула холоші штанив, застебнула куртку і, на весь Ботсад, голосом диспетчера аеропорта оголосила:

— Голлівудський актор Бред Пітт саме в цю хвилину приземлився у Борисполі! — і підкріпила це повідомлення частівкою:

*З-поза гори дим курить,
Машина приходить.
Кондух гвері відчиня
І Бред Пітт виходить.*

*А у нього кучері,
Вони мене замучили,
Чорні брови та глаза
Ріжуть мене без ножа...*

— Людоньки! Надя Бабкіна у Ботсаду опинилася! — це стара з недов'язаною шкарпеткою. А один їх тих, що з пивом "Оболонь", похвалив:

— Геніально сучка бреше. Дім! А може, вона й справді зі шляхетних? Пива й тари не канючила.

Другий, либонь, з пильніших спостерігачів людської моралі, гарикнув:

— Замовкни, брехло, Трухлява нікчемо! Не заважай людям відпочивати.

— Не брехло, а донька полковника, — внесла ясність дама з порядної сімейної пари.

— Ти ж наче "Факти" читала? — штрикнув її чоловік.

— Ну, то й що?! Хіба я їх вухами читаю?!

— Та ні, я думав, що ти зосереджена тільки на пресі.

— Звичайно, зосереджена, — сердито відказала дружина.

Компанія з пивом розреготалася. А дівчина, що, мабуть, звикла і до образ і до прокльонів, підвелася холодна і незворушна.

— Я зі шляхетного роду. Ідїть собі, тільки не заважайте мені, — і посунула в глибину саду.

Одна українська письменниця писала: "Життя не йде так!.. Воно йде шматками, пасмами, не все однаково барвисте чи однаково чорне; і кінець іншого життя одсо-вується часом так на далеко, що його наче й нема, чи він зовсім не примітний; бува й так, що в житті зовсім незначної людини видається одна смуга яскрава, палка... та тільки вона й має вартість і для того життя і для світу..."

А може, подумала я, у цієї божевільної і справді була ця яскрава мить, той п'яти — чи шестиразовий "уклін"?!

Допоки я цитувала письменницю, дівчини на лаві вже не стало, залишився лише кульок "Хелен Марлен. Взуття". Заглиблюючись у нетрі ботанічного саду, "модель", напевне, відчула себе скривдженою, самотньою, а може, й змученою. Всяке зло має фатальну згубну силу, що передається на відстань у незбагненний спосіб. На дівчину, либонь, подіяли не

стільки глумливі репліки її сусідів, скільки те, що їй відмовлялися вірити. Щоб заспокоїтись, вона дістала з кишені жменю глоду і вкинула у рота.

— Смачно?

— Смачно.

Невідчепні думи про власну долю, про успіх на подіумі, модну тусовку в центрі Лондона, про чоловіка, який тішив її такими ніжними, такими лагідними словами, не дозволяли їй адекватно поцінувати людей, схильних до недовіри й образи. "Невже усього того, про що я казала, справді не було?!" У голові в неї щось ніби порушилося, стався якийсь нелад: угорувниз, угору-вниз застрибали квіти, у вухах загуло, задзвонило, закалатало... "Це, мабуть, від голоду", — подумала вона, бо, справді, вже кілька місяців не харчувалася як треба. Вона знов дістала з кишені кілька ягід, вкинула у рота і прилягла на траві. Дух спокою огорнув її на якусь мить. Але наступної хвилини вона знову підвелася.

— Чого я лежу? Господи, стільки ж добра всілякого у цьому саду!

Поряд з височезним гіллястим каштаном горіло полум'я горобини. Горіло, бо листя на ній не було видно за яскравими жовтогарячими гронами. Дівчина зривала їх, спинаючись навшпиньки. Але діставати їх ставало дедалі важче, й вона видряпалася на стовбур. Лізти було, на диво, легко, "мов іти подіумом", — подумала вона і не помітила, як опинилася неподалік від самої верхівки.

— Дитино! Чого ти туди вибралася?! Ягоди ще не спілі, гіркі й терпкі. Їм ще грітися та грітися на сонці, — застерігала старенька бабуся, що минала горобину з онучком.

— А я таке люблю! — почувлося з дерева.

— Ну, любиш, то й люби.

“Ісусе небесний! Яка ж то розкіш, яка насолода сидіти оце так на дереві, коли голова мало не сягає хмар, а руки так і тягнуться у далечінь. Ягід тьма тьмуща, ніхто не заважає. а головне не треба голову хилити на руки і мордувати себе згадками про той перший подіум. Спокій угорі, спокій унизу. І ніде ні якого горя.

— Іди-но сюди ближче! Маю для тебе щось смачне! — гукнула вона згори п'ятирічному хлопчику, що збирав у траві каштани. Та не встигла дитина навіть сказати “Не хочу”, як щось хруснуло вгорі і впало на землю. Перелякана дитина побігла до дорослих.

— Там тьотя помирає...- пробелькотало дитя.

Умить люди обступили її колом. Хтось видирався на пеньок, щоб видніше було. Хтось приніс кульок “Хелен Марлен. Взуття”. Один із пивної компанії констатував:

— Погано впала...

Другий витяг мобільника і став набирати “Швидку”.

А з обличчя й душі дівчини враз пропало все негарне, неприємне, що досі дратувало відпочивальників. Видно, таки справ-

ді "Грації стояли над її колискою". Це побачили всі, окрім студенток, які ще раніше подалися кудись інде.

Жінка, що читала "Факти" схлипнула й пригорнулася до чоловіка. Той, що викликав "Швидку", висловив здогад: "Може, й справді зі шляхетних? Дім! Подіум! Можливо, й не вигадувала..."

"Що то за дивний дзвін гуде у Ботанічному саду? — марилося дівчині. — Кудись іде, кудись лине, в якусь далечінь... А тепер у вухах гуде. Ні, це не від голоду... Це моя свічка догоряє..."

— Тепер цій бомжисі одна дорога у морг, — пробуркотів лікар зі "Швидкої".

— Я не бомжиха, я шляхетного роду!...

— Жива! — зраділа публіка, що хвилину тому гидувала навіть дивитися у бік "шляхтянки!"

2

ЧОМУ БИЧОК ПОВЕРНУВСЯ?

— Нарешті не треба нікуди поспішати й казати: "Катастрофічно запізнююсь". Займись тією спадщиною, яку залишив покійний дід неподалік від Вишгорода.

"Найдорощчому, що було в моєму житті, онукові Миті" — така приписка стояла в кінці заповіту. Займись, а то стоїть (власне, не стоїть, а похилилася) хатина ось уже кілька років самотою.

До "чорнобиля" доцент їздив туди час-то, брав гриби, ті, що з дитинства навчив його брати дід: дубовики, лисички, рижики, маслюки і, звичайно, білі гриби. Їх знаходив під вологими кущами, мокрими дубами, соснами, порослими мохом.

Дід пік гриби, настромивши на патички. Немиті, пісок хрускотів на зубах, а йому дарма. Смакував. Доцент, він же дідів онук, хоч і випорхнув з того самого гнізда, що й дід, такої "смакоти" не любив. Мариновані, сушені, в ющі або в соусі — це справді смакота. Попередньо гриби ре-

тельно витирав від піску, листя і соснових голок чистою фланелькою, потім довго промивав під краном. А тоді вже готував грибну страву.

Але це було давно. Подих чорнобильського вибуху взяв дідове обійстя в облогу. "Буйна трава, буйні зеленощі... Хай би були кволі, та чисті від клятої радіації, — уголос казав доцент. — У лісі гриби, як решето, на грядках городина у людський зріст... І скрізь начебто причаїлася небезпека".

З цієї причини Дмитра Петровича на дідову спадщину не поривало. А головне — ніколи: лекції, вчені ради, студентські дипломні роботи. Тепер можна.

— Ану пішла б-дь!

Доцент і через сто років упізнав би голос цього чолов'яги з перлами "народної лексики". Сусіда. Він тягнув за собою на ланцюгу якусь істоту до моєї, давно не ораної, але зарослої бур'янами в людський зріст, грядки. Ні. Це не якась там істота. Навіть моя гуманітарна освіта дозволяла визначити її вид і стать: бичок, сумирний рябий бичок.

"Чого ж це дід Маган перевів його у жіночий рід? Та ще й так агресивно налаштований".

— Це ви, Дмитре Петровичу? Нарешті приїхали. А я тут стеріг вашу хатину. Усе поросло, то я косю. Бичка, б-дь, вивів оце. Чужих тут немає і сліду. Стережу, наглядаю.

Інстинкт підказав доценту: пора частувати цигарками і пляшкою. Йому б дяку-

вати сусідові, але, крім огиди, нічого не відчув, хоч довелося разом розпити "Мернуу".

— То я пішов, б-дь, а то Васька (повне ім'я дружини — Василина) незабаром прибіжить, п'яничкою обзиватиме.

— Гаразд, — задоволено промимрив доцент. — До речі, а чого ви кажете "пішла", коли це бичок.

— А яка різниця?!

— Ага.

Доцент зійшов на горб, набрав хмизу, прихопив гілляку для жару, розтопив грубу. Довго не міг заснути: спочатку від того, що постіль була вогка і смерділа цвіллю. А далі нахлинули спогади-думи.

Прокинувся від якоїсь метушні і тяганини за вікном. Глянув: дві постаті: Маган і бичок на ланцюгу.

— Чого, б-дь, вирячився?! Стій! — Сусіда намагався припнути рябого бичка до якоїсь залізяки, устромленої в землю. Кляв його вже в чоловічому роді.

Спадщина доцента у ярку. Окрім родини діда Магана поблизу нікого більше не було. Дмитру Петровичу таке подобалося. Кілька днів сидів на порозі, очі вбирали зелені, а два рази на день (уранці й увечері) спостерігав знайому картину: сусіда з дубовим києм напхвваті тягнув то на грядку, то з грядки рябого бичка на ланцюгу. Цілісінський день бичок трощив траву разом з якимись колючками, пив погане пійло і терпів дику наругу з боку розлюченого господаря.

Доцент дивувався: як худобина усе це терпить? Чому не копне ногою, не буцне маленькими ріжками?

— Ану, б-дь! — замірівся києм Маган. Бичок спокійнісінько скуб траву.

“Ну, гад, — подумав доцент про сусіда. Ось я навчу бичка бодай трохи розуміти. Втовкмачу йому, що його господар сам б-дь. Не таких навчав. Я тут відпочиваю? Відпочиваю. Отже, маю право робити, що хочу? Маю. Тоді так. Щодня на грядку до бичка. Беру жмут запашного зілля, кладу перед ним і перевиховую.

— Не жери так. Твій господар на моїй траві випасає тебе на заріз! Доцент удався до всіляких хитрощів (носив чисту колодязну воду, конюшину, скибку хліба), аби переконати бичка, що його господар-душогуб. Проте Рябий спокійно жер і пив і набирав вагу.

Прикро робилося онукові, з дипломом кандидата наук, від того, що сита паша подобалася бичкові більше, аніж його педагогіка.

Маган приніс серед дня у відрі якусь колотуху і завів розмову про ціни.

— Кажуть, у Києві м'ясо подорожчало. Скоро, б-дь, рябого під ніж пустимо, бо Котькові (сину) мотоцикла купуватимем. Щодня, б-дь, зважую.

Він наче самого доцента мав намір зарізати.

Дмитру Петровичу стало ще болячіше:

— І не хвицне ж, і не втече. Жере і терпить. Можна, правда, самому відчепити

ланцюга. Хай біжить на всі чотири сторони, З яру бігом до лісу, за лісом луки, чагарі у бік Чорнобиля. Словом, є куди бігти. Проте доцент — людина порядна, на таке не зважиться.

— Піду до ставка, якогось вугра зловлю, а то все набридло.

Ішов дорогою сумний: педагогіка не спрацьовувала. Повернувся, затопив грубу, поласував рибою, повеселішав. Інстинкт підказував: "Ще трохи, зовсім трохи". Тож знов і знов теліпався до бичка із запашною скибкою хліба, аби довести істоті, що її господар — душоуб. Бичок з'їдав хліб, скуб пашу і набирав вагу.

Сідало сонце. Доцент плюнув на свій замір. Присів на порозі. Хвилею набігли спогади про минуле. Окремі епізоди, мов учорашні... Пізно вночі дід проводжав його на пристань до катера. Зустріли вовка, а може, то й не вовк був, а собака з вовчими очима. Дід запалив сірника, тицьнув межі очі тварині, та загарчала і втекла.

— Ні, не вовк. Собака з очима вовка.

Або, скажімо, таке: малим зі школи вертати доводилося повз хату Чарабані. Страх огортав щоразу. Про неї йшов повір: може заманути до себе і з'їсти. Роки були голодні. Хто зна, що на умі у тієї Чарабані? Стоїть посеред двору, сміється: іди-іди, дитино, грушку дам.

— Еге ж, грушку. Заманить і з'їсть. Страшно.

Потім таки стався жахливий випадок у Касатовичах. Заманила у 1946 році жінка

мого однокласника і...з'їла. Не Чарабаня. Інша. Про неї у селі ніколи нічого поганого не говорили, і дітей нею не страхали.

Думки урвав рев бичка.

— Невже бунтує?

Та ні. Небо на заході закрила раптом чорна хмара., і вдарив грім. Бичок ще не знав такого звіра, тому й ревноу, задерши голову з маленькими ріжками.

— Ану пішов! — потяг Маган рябого на ночівлю у хлів.

Доцентові здалося, що бичок рушив був на господаря. А той — києм його, києм! Звірячий зойк і тварина смирно потюпала за господарем. Доцент чекав нападу, бунту. Та сподівання були марні. І, опанований невдачею, він вирішив їхати додому.

"Хіба я не на пенсії? На пенсії! Отож, роблю, що заманеться. Іду додому. Завтра ж, до Києва.

Зайшов до хати, розтопив грубу, вкинув у рота яблуко-кислицю. Відчув себе знесиленим і вичерпаним. Послухав новини і заснув міцним сном. Уранці яр заповонив густий туман. Проте й крізь нього доцент упізнав рябу істоту. Жере. Ноги самі, без взувачки, подалися на зарошену грядку. Ступив, наче у річку, морозом пробрало спину. Бр-р-р... "Зате корисно", — ледве подумав і враз зарепетував, немов ошпарений:

— Тварюко найнижчого щаблю розвитку! Нездатна ані на помсту, ані на гнів! Ти тільки й розумієш мову кийка та сороміцьку лексику. Тобі б тільки набити чере-

во, сховатися від дощу у хлів та підставити писок під шерехаті губи матері-корови.

У відповідь на весь яр розляглося гучне ревище, в якому були і сила, і лютість. Бичок задер голову догори й вищирив великі грубі зуби.

“Невже пробився до його свідомості?! — з надією подумав доцент. — Крапка. Сьогодні не поїду до Києва. Хіба що завтра. Ще день перебуду: вигребу сажу, порубаю трохи акації, щоб у хату не лізла.” — А з голови все не йшов бичок: — “Вони ж, мабуть, теж бувають мстиві. Як ведмеді. Або оті бики, що їм у боки шпагами штрикають під час кориди. Так то ж дорослі бики, а це бичок, дитина, що не відає нічого про зло та помсту.

Другого дня удосвіта, щойно півні проспівали, у двері загупав Маган:

— Петровичу! Чи не буде у вас зайвих п'ятдесят грам? Уходоркався! .. Рябий, бідь, спочатку вирячив свої вирла, тоді заревів по-звірячому й кинувся прямо на мене. Наче на роги взяти хотів, хоча, які там у нього роги, горбики та й годі. Я його києм, києм. Тільки сопе. Чуєте? От звірота! Опирається сьогодні, як ніколи.

— Зайвого у мене нічого немає, але я вам дам з не зайвого, і не 50, а всі сто грамів, — відказав, не приховуючи несподіваного вдоволення.

— Дякувати вам. бо втомився дуже, та ще шлунок болить. Сто грам — це ж вважай ліки. Правда?

— Правда.

— Сусіда "прийняв на груди" сто грам, сказав своє: "Я пішов", а доцент подумав: "Щасливий випадок чи перемога?"

Дмитру Петровичу стало ніяково: "Виходить, я свою неприязнь до сусіда вгамовую за допомогою бичка. Яка ганьба! У людини завжди є спосіб домогтися того, чого їй заманулося. Захотів — образив, захотів — ударив, захотів — зненавидів. Ні. Це я — звірина, а не бичок. Птахи сваряться тільки в пору кохання. А люди? Ну, не люблю я Магана, і не втручайтеся в мою незалежну волю. Хтось же і мене не любить."

Тільки диявол не знає втоми, а доцент, та ще за такого навантаження: сажа, димар, акація, клямки на дверях, неодмінно втомиться. От і Дмитро Петрович таки втомився та ще так, що й про бичка забув. Аж тут!..

— Петровичу! Горе в нас. Бичок утік. От звірина! Цеп же який! А він порвав і утік. Може, хто поміг? Так, окрім вас, тут нікого немає. А ви не такий. Дайте, хоч наперсток отого, що вчора, бо таке ж горе!

Село, як загально відомо, живе плодами своєї землі і домашнього господарства (гуси, гиндики, кури, худоба), що вимагають постійних витрат і тяжкої до самозабуття праці. Доцент випурхнув колись із того самого гнізда, з якого вилупився й покійний дід і цей Маган. Тож не дивно, що у нього в душі нараз забриніли відповідні струни. Серед його студентів чимало було таких, як чисте джерело. І, як правило, усі вони були з села.

Сцена розпачу Магана присоромила і навіть пригнітила Дмитра Петровича. Він часто уявляв собі картину, в якій бичок накидається на Магана, і той стоїть з розбитою щелепою, розкряною губою, зашеним носом тощо. Уявляв сусіда скривавленим, потоптаним. А коли виглядав у вікно, бачив, що господар і бичок стоять поряд і мало не обіймаються.

А сьогодні сцена розпачу Магана присоромила доцента, хоч якийсь хробачок у душі попискував: "Не підкорився таки бичок, не забоявся ані кийка, ані дідових матюків. Зачув замах на його свободу і втік. Молодець! А може, це мої уроки? Пхе... Бридня!

На березі безжурно свистів дрізд, у кущах заклопотано озивалася сойка, а у сусіда — горе. Треба негайно їхати додому. Швиденько зібрав речі, вимкнув радіо, викрутив пробки на електролічильнику, поправив рушника на дідовому портреті, обвів поглядом ще раз хату-пустку, лишилося тільки замкнути. Спустився на грядку нарвати нагідок і вкляк... На його, дідовій, грядці мирно скуб траву Маганів бичок, а за ним без брязкоту волочився, як висловлювався господар, цеп...

Доцент, вхопивши свою валізу, мало не бігцем подався на гору. За нею — траса. В автобусі обсіли думки: "От і добре, що рябий повернувся. Моя совість тепер чиста. Зрештою, нікому не приємно бути призвідцею чужого нещастя". На душі стало спокійніше. Щоправда, одна думка, одне

запитання усе ще точило мозок, мов шашіль дерево:

“І чого той дурний бичок все-таки вернувся?!”

I. Я часто повертаюся подумки до тих берегів, від яких рушала колись у життєву плавбу: село Тарасовичи, де я народилася (нині воно на дні Київського моря), і Національний університет імені Тараса Шевченка, в якому навчалася і працювала усе допенсійне життя на посаді доцента і завідувача кафедри.

II. Я шанобливо ставлюся до людей, які пишуться своїми і чужими успіхами.

III. Я доволі легко заприятуюся з людьми і боляче пориваю з ними стосунки.

IV. Я не завжди готова боротися за справедливість і правду. Звідси, мабуть, мій легковажний і неприпустимий для викладача лібералізм під час іспитів, коли чую: „сирота“, „батько — алкоголік“, „мати — інвалід“. Згодом методист з'ясовує, що все це — безбожна неправда. Таку себе ненавижду.

V. Є в мене постійна внутрішня потреба дізнатися з друкованих джерел або від колег чи навіть випадкових людей про те, що може знадобитися під час навчального чи виховного процесу, звичайного спілкування або побуту.

VI. Мабуть, як кожна літня людина, часом потерпаю від запізненого каяття: "не вислухала... не розпитала... не перевідала..."

Літературно-художнє видання
Серія „Книжечка для дамської сумочки”

БАБИЧ Галина Михайлівна

ТЮТІ

Повість і оповідання

Координатор проекту Тетяна Скотникова
Продюсер серії Марина Гримич
Літературне редагування і коректура Любові Дрофань
Художнє оформлення Кості Сачека
Макет і верстка Олексія Рябова
В оформленні використано матеріали з сайту
laboratoriya@ukr.net

Підписано до друку ..07.2007.
Формат 43x611/16. Гарнітура BalticaC.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 4,1.
Тираж 1000 пр. Зам. №

Видавці:

ПП „Дуліби”

вул. Басейна, 3 оф. 50.

Київ 01004

Тел. (044) 2353950

E-mail: duliby@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2297
від 21.09.2005

Видавничий дім «Вета-Прес».

Структурний підрозділ ТОВ фірма «Вета».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 606 від 19.09.2001 р.,
вул. Олеся Гончара, 71, м. Київ, 01054, Україна.
E-mail: press@veta.kiev.ua

Віддруковано СП «Интертехнодрук».

Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 607 від 19.09.2001 р.,
вул. Олеся Гончара, 30-А, м. Київ, 01034, Україна.

